РЕСПУБЛИКИ ТЫВ
ИМ. А.С.ПУШКИНА

ШЫН

1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

Ниитилел-политиктиг солун

№ 155-56 (17956-57)

2010 чылдың декабрь 23, четверг

Садар өртээ 5 рубль.

e-mail: shyntuva@mail.ru

Чаа чыл бүдүүзүнде

ЧЫЛЫГНЫ БОЛГАШ ЫНАКШЫЛДЫ СӨҢНЕП...

Декабрь 21-де өскүс болгаш а-иезиниң хайгааралы чок кан уругларга ТР-ниң күрүнениң едилге албан чериниң Кызыл орайда уруглар бажыңының кизиттирикчилеринге ТР-ниң ааның Даргазы Ш.В. Кара-оол чыл бүдүүзүнде кончуг улуг ек кылдыр компьютерлер-биле иттинген классты ажыткан. Бо гай болуушкунга Тываның тыңы Ш.В. Кара-оол база РФ-Ажаалга банкызының Кызылда бырының киирген үлүг-хуузу рольду ойнаан. Бо онза бо-кунга ук банкының эргелек-В.А. Ооржак, ТР-ниң өөре-е болгаш эртем сайыды А.М. лова, Кызыл хоорайның мэри-ралакчызы Л.Л. Волгина база ның херээженнер эвилелиниң азы Р.Б. Күжүгет олар улуг аалчылар болганнар.

андыг-даа байырлалдың ай чаңчылы бар. Ол дээрге к-селек берип, өөрүшкү-айны сөңнээри. А чоокшулап байырлалывыс — Чаа чыл күзенчиг, хуулгаазын болгаш дер боттанып бүдер үе. Ону даа, бичии-даа кижи улуг шкү-биле манаар. Бо удаада лдың уруглар бажыңының чурттакчыларынга байыр-ың бүдүүзүнде дыка улуг чүг болуушкун болган. Олар ну-биле дериттинген ком-р клазын белекке алганнар. шкүнү чүге деңнээр боор! а ол дээрге амыдыралынга хүннүң чырыы дег өөрүшкү, -дир.

йырлалдың хүндүлүг аалчы-га тыва хептер кеткен чап-ы аажок бичии уруглар ак н, сүттүг шайын сунуп, уткуп п алганнар. Амыр-менди кан соонда, байырладың кол эгелээн. Компьютер клазы-киинде аскан кызыл кожааны лыг байдалга ТР-ниң Чазаа-Даргазы Шолбан Кара-оол ш Ажаалга банкызының да салбырының эргелекчизи тина Ооржак кескен. Кызыл ны кескеш, хүндүлүг аалчы-лasстың «бичии ээлерин» кирерин че чалаан. Шолбан евич чаа бичии өңнүү Сү-и компьютер-биле ажылдап ин көргүзүп бээри-биле

ТР-ниң Чазааның Даргазы Ш.Кара-оол бичии өңнүү-биле.

дилээн. Сүбедей Чазак Баштыңы-биле кады машинаны чуруп шенедилер. Карактарында аас-кежиктиң оду чайынналып хыпкан уруглар чаа дериг-херекселдерни көрүп, тудуп-суйбап, сонуургап турганнар. Олар аразында кым-чүнү билирин

Ажаалга банкызының Кызылда салбырының эргелекчизи В.Ооржак.

сымыранчып, бот-боттарынга тайылбырлажып чугаалаштылардаа. Кижи бүрүзүнүң ойнап шенексеп турары оларның карактарында хып турар отчугаштардан илдең болду.

ТР-ниң Чазааның Даргазы Шолбан Валерьевич Кара-оол байыр чедирип сөс алгаш, уругларның компьютерлеринге Интернет четкизин болгаш хөй янзы оюннарны дарый киирер дугайын демдеглээн. Байырлыг кезек доозулган соонда, уруглар бажыңының директору Людмила Семдер-ооловна Ооржак хүндүлүг аалчыларны залче чалаан. Ында каас-чараш кеттинген бичии чаштар манап олурлар. Аңаа шупту видеопроекторга чуруктарны сонуургап көргеннер. Чуруктарда боттарын танып көрүп каан уруглар тура халчып: «Бо мен-дир мен, бо Алеша-дыр» деп аалчыларга тайылбырлаанзыг чугаалап турдулар.

Тываның Баштыңы Шолбан Валерьевич уругларга компьютерлерни белекке берген хүндүлүг аалчы Валентина Ооржакты таныштырган. Уруглар демнии-биле четтиргенин илереттилер. Улуг белектиң соонда, оон-даа өске белек-селек шуужуп-ла эгелээн. Уруг бүрүзү тус-тузунда чаагай, амданныг белектерни алган. Ол ышкаш ТР-ниң Чазааның Даргазы Шолбан Валерьевич компьютерлерге кожуп алыр оюн херекселдерин база берген.

Кызыл хоорайның мэриязының өмүнээзинден Людмила Леонидовна Волгина уругларга кончуг чараш, онзагай шивини белекке берген. Белек-селек алган уруглар аразында чугаалажып, белектерин сонуургап эгеледилер. Оларның өөрүшкү долган арын-шырайын көргеш, кижи баары ажыш дээр болду. Оларга улуг кижи бүрүзүнден ээ көрүнгени, эргеледип-чассытканы сагыш-сеткилинге чылыгны болгаш чырыкты сөңнээни болур. А оларны кижизидип турар башкылар дээрге оларга эң-не эргим кижилер-дир. Ында эриг баарлыг, биче сеткилдиг, чазык башкылар ажылдап турар. Олар боттарының бүгү-ле күжүн, чылыын болгаш ынакшылын бичии чаштарга сөңнеп турарлар. Ынчангаш өг-бүлениң чылыы чок арткан уругларга өөрүшкүнү болгаш ынакшылывысты сөңнеп чоруулуңар.

Валерия КОНГАР.

Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУҢ тырттырган чуруктары.

Волгина уругларга чараш шивини белекке берген.

Байыр чедириишкини

Тываның хүндүлүг энергетиктери!

Профессионал байырлалыңар-биле силерге сеткиливис ханызындан байыр чедирип тур бис!

Энергетиктиң хүнүн кыштың кидин түлүк, чыккылама соок үезинде демдеглеп турар-даа болза, ону чылыгның болгаш чырыктың байырлалы деп, хөөрем чокка чугаалап болур.

Силерниң бүдүрүп үндүргениңер киловатт, калорий бүрүзү бистиң чаңгыс чер-чурттугларывыстың бажыңнарынга таарымчалыг байдалды тургузуп, хоорайларның болгаш суурларның кудумчуларын чырыдып, школаларга болгаш эмнелгелерге, уруглар садтарынга болгаш культура бажыңнарынга чогумчалыг ажылды хандырып турар.

Энергетиканың улам ыңайгы сайзыралы Тываның келир үезин тодарадып турар база бир мурнады шиитпирлээр угланыышкыннарның бирээзи болур. Ол сорулганы шиитпирлээрде, эрге-чагырга органнары биле энергетиктерниң сырый кады ажылдажылгазы эргежок чугула. Федералдыг четки компаниязы-биле дугуржуп тургаш, көжүп чоруур газ-турбиналыг электри станциязын эрткен чылын тургузуп алган Сибирьде бир дугаар регион Тыва болган. Амгы үеде ол компания Кызыл—Чадаана аразында бедик вольтулуг шугумну 220 киловольт төлевилел күчүлүг кылдыр шилчидер ажылдың белеткелин доозуп турар. Ол төлевилелди күүсеткен соонда республиканың энергия хандырылгазын үзүктел чок болдурар арганы бээр, ооң уламындан энергияның айыыл чок чоруунуң деңнели дыка бедиир.

Амгы үеде энергетика бүдүрүлгелериниң мурнунда бүдүрүлгени чаартыр, чаа аргаларны, инновация технологияларын дилеп тывар болгаш шиңгээдир талазы-биле чугула сорулгалар тургустунган. Республиканың кезээде бедик харыысалгалыг болгаш бодунуң мергежилинге шынчы болуп келген энергетиктери ажылхеректиң чаа-чаа бедиктерже үнер дээрзинге идегээр бис.

Күш-ажылга чедиишкиннерни, ажылга үрелиишкиннер болбазын, салган сорулгаларны күүседиринге эгээртинмес күштү күзедивис! Силерге болгаш силерниң чоок кижилериңерге аас-кежиин, кадыкшылды болгаш чаагай чорукту күзедивис!

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.
Тыва Республиканың Дээди Хуралының Даргазы К. ДАВАА.

ТР-ниң Дээди Хуралында

КҮСКҮ СЕССИЯ ДООЗУЛГАН

Декабрь 22-де Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) күскү сөөлгү он дугаар сессиязы болуп эрткен.

2010 чылдың октябрь 21-ден декабрь 22-ге чедир депутаттар он удаа хуралдаан болгаш Тыва Республиканың 75 конституция хоойлуларын хүлээп алган болуп турар. Оларның 51-ин ТР-ниң Чазаа, арткан 24-үн хоойлужудулга эгелээшкининиң өске эрге-хоойлу субъектилери киирген. Дээди Хуралдың Чөвүлелиниң азы ДХ-ниң комитеттерниң шиитпири-биле 9 хоойлу төлевилелдерин дедир эгиткен.

Федералдыг хоойлуларның төлевилелдерин деткээн дугайында болгаш Россия Федерациязының субъектилериниң күрүне эрге-чагырга хоойлужудулга органнарының 43 доктаалдары хүлээп алдынган.

Күскү сессияның сөөлгү он дугаар хуралынга ДХ-ниң депутаттары хүн айтырыынче кирип турар 77 айтырыгны сайгарып эгелээриниң мурнунда байыр чедириишкиннерин кылган. ТР-ниң ДХ-ниң Даргазы К.Т.Даваа РФ-тиң Күрүне Думазының Федералдыг Хуралының Даргазы Б.В.Грызловтуң ат салганы хүндүлел бижиктерин ТР-ниң Улуг Хуралының депутаттары А.А.Начынга, Ю.Д.Дыт-оолга тывыскан. Оон аңгыда юбилейин таварыштыр ТР-ниң Дээди Хуралының депутады В.М.Бартына-Садыга ТР-ниң Дээди Хуралының байырлыг бижиин тывыскан.

Хүн айтырыы езугаар чугаалажып, сайгарып көргеш, хүлээп алган хоойлуларның аразында чоннуң улуг сонуургалын болдуруп турар «Хөй-ниити палатазының дугайында» ТР-ниң Хоойлузун бирги номчулгазы-биле, «2012 чылга чедир үеде Тыва Республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарының аайы-биле кадрларның арга-мергежилин сайзырадырының дугайында» республиканың тускай сорулгалыг программазынга өскерилгелерни киирер дугайында, «ТР-ниң Дээди Хуралында бактаап турар политиктиг партияларның ажыл-чорудулгазын регионалдыг теле болгаш радиоканалдарга чырыдарының деңэргелериниң магадылалының дугайында» ТР-ниң Хоойлузун ийиги номчулгазы-биле болгаш долузу-биле, «ТР-де күш-культура болгаш спорт дугайында» ТР-ниң Хоойлузун болгаш өске-даа хоойлуларны хүлээп алган.

Бөгүн, декабрь 23-те, ТР-ниң Дээди Хуралының бирги сессиязының ээлчег чок хуралынга 2010 чылда республика бюджединде өскерилгелерни хүлээп алыр.

Светлана БАЛЧЫР.

Чазак Даргазының ажыл-албаны

АРЫГ СЕТКИЛДИҢ СӨҢҮ

Декабрь 20-де Тыва Республиканың Даргазы Ш.В.Кара-оолдуң, ТР-ниң Чазааның үрер хөгжүм ансамблиниң дирижеру болгаш удуртукчузу Т.Т.Дулуштуң, ТР-ниң Национал оркестриниң дирижеру болгаш удуртукчузу А.С.Монгуштуң, Тываның Улустуң хөөмейжизи, Россияның алдарлыг артизи, «Хүн-Хүртү» бөлүүнүң удуртукчузу К.К.Ховалыгның киржилгези-биле журналистер ужурашкан. Аңаа Тыва Арат Республиканың тургустунганындан бээр 90 чылынга уткуштур Тыва күрүнениң үндезилекчизи Монгуш Буян-Бадыргыга тураскаал тудуунуң фондузунга деткимче-дузаның ачы-буян концертиниң дугайында чугааны кылган.

Ш.В. Кара-оол уран чүүл ажылдакчылары болгаш журналистер-биле хурал үезинде.

Концерт 2010 чылдың декабрь 29-та В.Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театрынга болуп эртер. Аңаа үстүнде ады кирген ат-сураглыг уран чүүл ажылдакчыларының удуртуп турар коллективтери — ТР-ниң үрер хөгжүм оркестри, ТР-ниң Национал оркестри болгаш «Хүн-Хүртү» бөлүү киржир. Оон кирген акша-хөреңгини ТАР-ның үндезилекчизи хүн-ноян Монгуш Буян-Бадыргыга тураскаал тударынга кииринштирер. Ол тураскаалды Тыва Республиканың Национал музейиниң чанынга 2011 чылда ТАР-ның тургустунганындан бээр 90 чыл оюнуң байырлалында тургузар. Ооң бедии 6 метр чеде бээр. Тураскаал турар шөлчүгешке төөгү-культура комплекизи тургустунар: аңаа аныяктарның дыштанылга төвү, өгленчир аныяктарның байырлыы-биле бадыланчыр залы, төөгүнүң даш көжээлериниң делгелгези болгаш тыва национал аъш-чем ресторанытурар. Бо төөгү-культура комплекизиниң эскиз-төлевилелин ТР-ниң Чазааның Даргазы Ш.В. Кара-оол бадылаан. Төлевилел-сметаның документация ажылы чоруп турар. Төөгү-культура комплекизиниң тудуун республика бюджединден акшаландырар.

Филармонияның директору И.Т.Дулуш.

ТР-ниң Чазааның Даргазы Ш.В. Кара-оолдуң болгаш Тываның ат-сураглыг уран чүүл ажылдакчыларының бо эгелээшкинин бүгү Тываның чону деткиир дээрзинге бүзүрелин илеретпишаан, Шолбан Валерьевич ТАР-ның үндезилекчизи Монгуш Буян-Бадыргының дугайында улуг хүндүткел болгаш мөгейиг-биле чугаалаан.

— Үелерниң белдиринде, нарын политиктиг байдалдың үезинде, төрээн Тывазының девискээрин ооң чонунга камгалап арттырып шыдаан, тыва чон биле орус чонну каттыштырып, Моол биле Кыдат тыва черни үзе-чаза тыртарынга белен турда, Орус улуг өг-бүлениң кежигүнү кылдыр хүлээрин дилеп, Таңды-Тыва тускай бот-догуннаан күрүне болурун кандыг-даа хан төгүүшкүнү чокка чедип ап шыдаан Монгуш Буян-Бадыргының ады бистиң төөгүвүске мөңге артар ужурлуг. Тыва, Моол, Россия — үш таланың конференциязын Буян-Бадыргы даргалап эрттирген болгаш, ооң чедиишкинниг ажылынга канчаар-даа аажок улуг улуг-хуузун киирген. Ынчангаш ол конференцияга 1924 чылда Совет Эвилели биле Моол Тыва күрүнени бот-догуннаан хамаарышпас күрүне кылдыр хүлээп көрген. Салгалдан салгал дамчаан ажы-төлдери-

Национал оркестрниң удуртукчузу А.С.Монгуш.

вис ону чедип алган мерген угаанныг, маадыр кижи кымыл дээрзин кажан-даа утпас болзун дээш, ооң тураскаалын мөңгежидер деп турарывыс ол. М.Буян-Бадыргы дээрге Тыва күрүнениң үндезилекчизи, тывалар деп чон чер кырындан кажан-даа читпезин дээш, боду девискээрлиг, төрээн дылдыг, езу-чаңчылдарлыг Таңды-Тыва делгереп турзун дээш, амы-тынын берген маадырывыс болур. Ол Тываның бирги Конституциязының тургузукчузу, баштайгы Тыва Чазактың кежигүнү дээрзин ажы-төлүвүске чажындан-на өөредип, аңаа чоргаарланып чорууурунга кижизидер ужурлуг бис.

Бо хүнде Тыва Республикада дөртен ажыг нацияның чоннары эп-найыралдыг чурттап турар. Оларның аас-кежиктиг, чаагай чурттал-газынга үндезинни тургускан кижи Монгуш Буян-Бадыргы болгаш ооң кады ажылдап, демисежип чораан орус өңнүү Иннокентий Сафьянов дээрзин амгы чаштарывыс билип ап, утпайн чорзуннар. Тываның бүгү чурттакчыларының амыдыралынга Буян-Бадыргы биле Сафьяновтуң улуг ролюн тайылбырлап, эрткен үениң частырыын эдип, арын-нүүрүвүс арыг болуру-биле оларның адын мөңгежидип, чырык овур-хевиринге тураскаалды тургузары — бистиң хүлээлгевис. Чону дээш, чурту дээш амы-тынын харам чокка берген кижи — алдар-хүндүге езулуг төлептиг кижи ол-дур. Политиктиг нүгүлге таваржып, актыг черге адып өлүрткен күрүне ажылдакчызының маадырлыг амыдырал-чурттал-газы салгалдарывыска үлегер-чижек болзун — деп, Шолбан Валерьевич сеткил хайнышкын-биле чугаалады.

Кайгамчык күрүне ажылдакчызының тураскаалын тургузар дээн санал-бодалды республиканың уран чүүлүнүң тергиинери изии-биле деткээн болгаш ужуражылга хуралга Т.Т. Дулуш, А.С. Монгуш, К.К. Ховалыг олар Монгуш Буян-Бадыргының политиктиг ажыл-чорудулгазынга, шажын-чырыдыышкын ажыл-чорудулгазынга бедик үнелелди берип, кайгамчык күрүне ажылдакчызының чырык адынга тураскааткан концертти кыска үениң дургузунда ыяк белеткээш, чонун өөртүп көргүзеринге беленин илеткээн.

Эрткен үениң частырыын эдери амгы ТР-ниң Чазааның-даа, хөй-ниитиниң-даа дорт хүлээлгези. Чоннуң шиитпири кажан-даа күштүг болур. 1937-1940 чылдарның политиктиг репрессиязының үезинде чоннуң ыыт чок чөпшээре-

Тываның Улустуң хөөмейжизи, Россияның алдарлыг артизи К.К.Ховалыг.

жилгези-биле кандыг-даа истелгехыналда чокка ховар салым-чаяанныг, мерген угаанныг кижилерни чамдык адааргак, артык сеткилдиг кижилерниң хайы-биле адып өлүрүп турган чаржынчыг төөгүвүс кажан-даа амыдыралга катаптаттынмас болзун дээш арын-нүүрлүг кижи бүрүзү бо ачы-буян акциязынга киржиринче уран чүүлдүң ажылдакчылары кыйгырган.

Тываның күрүне филармониязының директору, сураглыг хөгжүмчү Игорь Дулуш сөс ап чүве чугаалааш, мынча дээн:

— Бир эвес бистер, төрээн Тывавыстың янзы-бүрү нация чурттакчылары төөгүвүстү эки өөренип, ажы-төлүвүске, келир үеде салгалдарывыска бо чаагай амыдыралды кымнар тургузуп бергенил дээрзин чажындан билир кылдыр кижизитпес болзувусса, бодаа шагда чоннар ортузунга аас-дыл үндүрүп, оларның бир эвин кошкадыр бодап чоруур каржы сеткилдиг кижилерни чок деп болбас. Ынчангаш шаандакы репрессиялар үези кажан-даа эглип келбезин дээр болзувусса, чоннар аразында найыралды улам быжыглаар дээш ажылдаар апаар бис. Бөгүн Тывада кандыг нацияның кижизин чок дээр. Оларның аас-кежиктиг амыдыралының эгезин Буян-Бадыргы биле Сафьянов эгелеп каан, орус чон биле тыва чонну олар каттыштырып, төрелдештирген дээрзин өөреникчи бүрүзүнүң медерелинге, уруглар садында чаштарга башкылар чедирер ужурлуг. Ынчангаш бо эрттирер деп турар акция ханы ужур-уткалыг.

Игорь Тыртык-ооловичиниң бо сөстерин деткивес аргажок. Тываның ховар оглу — күрүне ажылдакчызы Буян-Бадыргы анаа-ла тураскаал, төөгү эвес, а өг-бүле бүрүзүнүң ыдыктап хүндүлээри чоок кижизи болурун чедип алыылыңар. Ону алдаржыткан чогаалдар, хөгжүм чогаалдары улам көвүдезин. Бодунуң үезинде кайгамчык угаанныг, беш-алды дылды билир, төрээн чуртунга бүгү сеткилинден ынак кижи чорааны билип, уруг-дарыг ону дөзексээр кылдыр кижизидээлиңер. Кызыл хоорайның төвү — Национал музейниң баарынга турар ооң тураскаалы — тыва чоннуң ыдыы болзун.

Тывалар шаг-шаандан тура, ак сеткилдиг, өске чонну хүндүлээр, биче сеткилдиг, төрелзирек чораан. «Сөглээн сөс — керткен ыяш» дээн соонда, тывалар эгелээнин эчизинге чедирер чораан. Ынчангаш уран чүүлдүң тергиинериниң буянныг эгелээшкинин деткип, кижи бүрүзү үлүүвүстү киирээлиңер, чонум.

— Ырак-узак суурларда чурттап чоруур чонувустуң амыдырал-чуртталгазы бо рынок үезинде нарын болуп артпышааның билир бис, ынчангаш олардан акша-хөреңги чыыры эпчок дээрзин дыка эки билип турар бис. Кижи бүрүзү бодунуң ак сеткилинден өргүлдени кылыр болза, салган сорулгавыс дүрген күүсеттинер. Каш пенсиязындан беш-он-даа акшаны чоннуң херээнге каттыштырып чыдар кижи ону арыг сеткилинден кылып турары-биле буянныг. А бир эвес байыыргап, көөргеттинип көскүлеңнексээн сеткил-биле 50-даа муңну бээр болза, ол буян болур бе ынчаш. Сеткилдиң арыг сөңү — буян ол-

Хүн-ноян М.Буян-Бадыр гының тураскаалының бичелеткен хевири.

дур. А чонувуста ындыг кижиле оранчок хөй, ынчангаш чоруув чогунгур! — деп, Шолбан В лерьевич чаңгыс чер-чурттугла рынга — республиканың чонун бүзүрелин илеретти.

Хүн-ноян Монгуш Буян-Ба дыргы холунда демир-үжүк, к дыраажын тудуп алган, ханы б далче шымны берген орар о овур-хевирин сиңирген хүлерде тураскаалды Тываның ат-сураглы скульптору Товарищтай Ондар эг леп каан, ооң өөреникчизи, са гакчызы Байза Ондар ону улам чылап дооскан. Тыва чонунуң с лым-чолу эки болзун дээш хөй-хе хоойлуларны тургузуп, хөй-хөй д кументилерге адын салып, иштик даштыкы чурттар-биле харылза ны тудуп чораан буянныг улуг күр не ажылдакчызының тураскаал хоорайывысты улам каас-шини киирзин дээш, декабрь 29-та б лур ачы-буян концертинче билет садып ап, арыг сеткиливистен үлү вүстү киирээлиңер, чонум. А ба шыдалдыг кижилер Монгуш Буян Бадыргының тураскаалының т дуунуң фондузунуң тускай агар с нынче күзээн түңүн шилчиди болур.

Светлана БАЛЧЫР.

Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУ тырттырган чуруктары.

АМГАЛАДЫЛГА ДАДЫВЫРЛАРЫ — ЧОННУҢ ПЕНСИЯЗЫ

2010 чылдың январь 1-ден Пенсия фондузунче, албан едицина камгаладылгазының федералдыг болгаш тус ерлерде фондуларынче кирер орулгаларының ашкарыкчызы Россияның Пенсия фондузу болуп турар. ПФ база ооң девискээр органнары албан пенсия база едицина камгаладылгазының фондуларынче киирер амгаладылга дадывырларын ажыл берикчилери шын анаанын болгаш үе-шаанда шилчиткенин хынаар ужурлуг.

кыл берикчилери чыл чыгыы боттарының ажылдакчылары камгаладылга дадывыр- чаазы-биле шилчидип турар -даа, мында айтырыглар ам- ар. Ыңчангаш бо чүүлүмге ладылга дадывырларын са- болгаш төлээр талазы-биле ык онзагайлаар чүүлдерни 2011 чылдың январь 1-ден ол ырларның каттышкан тариф- эскенин сагындырып чугаа- дым.

мгаладылга дадывырлары нының **албан төлелгези** ин ажыл берикчилеринге ап сагындырайн. Мурнунда, чылдың январь 1-ге чедир ырларны авансылап төлеп турган болза, ам ол долузу- үе-шаанда албан шилчит- төлевир болуп турар.

мгаладыкчы азы ажыл бе- зи бодунуң ажылдакчылары камгаладылга дадывырла- урнунда ай дээш эртип турар **15-тиң хүнүнден орайтат-** шилчидер ужурлуг.

хгалтерлер төлелге доку- леринге төлеп турар айны йтыр. Даанылга (поручение) ентилерниң шөлүнде 10 чер- саннары бар, бир эвес маңаа птер частырыг кылыптар ол бир айның өрези кылдыр тынар болгаш хөөленип р.

лендарьлыг бүдүн чыл төнүп турар болганда, отчеттуг үе дээш камгаладыкчылар кварталдап отчет дужаалдазынче кичээнгей салырын база катап сагындырары артык эвес. Ону отчеттуг үениң соонда айның дараазында айының 1-ниң хүнүнге чедир дужаар. Чижээ:

— бирги квартал дээш — май 1-ге чедир;

— чартык чыл дээш — август 1-ге чедир;

— 9 ай дээш — ноябрь 1-ге чедир:

— чыл отчедун — февраль 1-ге чедир.

Камгаладылга дадывырларының доктааттынган төлевирин боттары ажылдыг кижилер — хуу сайгарлыкчылар, болчукчулар, хуу нотариустар дээш, өске-даа бот-ажылдыг кижилер, азы ажылдакчылары дээш төлелге кылбайн турар улус шилчидер. Олар пенсия, медицина фондуларынче киирер доктааттынган түңнү камгаладылгалыг чылдың өртээнден боттары санап алыр ужурлуг. Пенсия болгаш медицина камгаладылгазының фондуларынга төлээр дадывырларны олар эртип турар чылдың **декабрь 31-ге** чедир шилчидери албан.

Ыңчангаш Россияның Пенсия фондузунуң Тывада салбыры чаа чыл байырлалын уткуй далашпазы-биле камгаладылга дадывырларының төлелгезин оочур чокка декабрь 20-ге чедир чорударын сүмелеп турар.

Ол ышкаш камгаладылга дадывырларының доктааттынган түңнүн төлеп турар сайгарлыкчылар орулга дээш онаап каан үндүрүгнү, бөдүүнчүткен үндүрүг системазын ажыглап турар болганы-биле оларга чиигелделиг тарифтер көрдүнмээн.

2010 чылдың төнчүзүнге чедир бо категорияның төлекчилеринден камгаладылга дадывырларының дараазында түңнери кирер ужурлуг:

— Пенсия фондузунуң бюджединче: 10 392 рубль,

— федералдыг ОМС бюджединче: 571, 56 рубль,

— девискээр ОМС бюджединче: 1039,20 руб.

212 дугаар федералдыг хоойлуда көрдүнгенин езугаар 2011 чылдың январь 1-ден каттышкан камгаладылга дадывырлары 34 хуу апаар. Ооң 26 хуузу Пенсия фондузунче, 2,9 хуузу — социал камгалал фондузунче, 2,1 хуузу — федералдыг ОМС, 3 хуузу — девискээр ОМС бюджединче кирер.

Ажыл берикчилери бо чылын эң-не баштай камгаладылга дадывырларынга чартык чыл отчеду-биле деңге ажылдакчыларының дугайында хуу медээлер дугайында отчетту дужааган. Ол отчет дужаалдазы чогуур хуусаазында эки болуп эрткен. Камгаладыкчыларның 62 хуузу отчедун Интернет таварыштыр электроннуг хевирге дужааган. А 2011 чылдан эгелеп шупту отчет дужаалдазы чүгле Интернет дамчыштыр электроннуг документ эргилдезин езугаар чоруттунар.

**Баяна ТУГУР-ООЛ,
Россияның Пенсия фондузунуң Тыва Республикада салбырының даргазы.**

Пенсия фондузунда

ЧЫЛДЫ ХАЛАС ЭРТТИРБЕС

Келир үедеги пенсиязының дугайында аныяандан сагыш салыры — чоннуң амыдыралының культуразы болур ужурлуг. Европа чурттарында ол шагдан-на ындыг. Ында улус пенсиязын аныяандан-на чыып эгелээр болгаш, кыраан назыда четчир амыдыралдыг болуп, эки-эки курорттарга дыштанып, аян-чорук кылып чоргулаар. Россияда база сорулга ол талаже угланып турар: пенсиязын ажылдап кирген хүнүнден чыып эгелээр. Пенсия чыылдаларынга күрүнеден деңге акшаландырар программа аңаа кончуг дузалап болур.

Ол программа дугайында база Тываның чону ында канчаар киржип турарын парлалга конференциязынга Пенсия фондузунуң ТР-де салбырының даргазының оралакчызы Алла Хурума болгаш хууда учет килдизиниң начальниги Наталья Емашева журналистерге чугаалап бергеннер. Кижи бүрүзү деңге акшаландырар программа езугаар немелде камгаладылга дадывырлары-биле келир үедеги пензиязының хемчээлин улгаттырып алыр аргалыг. Чыл дургузунда 2 муңдан 12 муң чедир эки тураның дадывырларын шилчидерге, күрүне ол түңнү ийи катап көвүдедип бээр. Аңаа 2013 чылдың октябрь 1-ге чедир кирип ап болур.

Программада 2,5 миллион россияннар, а Тываның чонундан 8 муң ажыг кижи киржип турар. Киржикчилер 2009 чылда 20 миллион рубль немелде камгаладылга дадывырларын киирген, күрүне ону ийи катап улгаттырып берген. Тываның киржилгези мында кончуг идепкейлиг: Сибирь федералдыг округта бистиң республика мурнунда чоруп турар.

Харалаан, 2009 чылда киржикчилерниң чамдыызы 2 муң рубльден эвээшти киирген болгаш деңге акшаландырыышкын чок арткан. Ыңчангаш бүдүн чылды халас «чидирбес» дизе, бир чыл дургузунда ыяап-ла 2 муңдан эвээш эвес азы ай санында 167 рубльди пенсиязының чыылдалыг кезээнче киирери чугула. Немелде камгаладылга дадывырларын ай санында бухгалтериязын дамчыштыр азы банк таварыштыр мөөңү-биле салып болур. Пенсияның чыылдалыг кезээнче киирген немелде дадывырларның түңүнден үндүрүг казылдазын база ап болур.

Келир үеде пенсиязы улуг болзун дизе, кижи бүрүзү боду сагыш салыры чугула. Ооң чыылдалыг кезээнче киирген немелде дадывырларны күрүне 10 чыл дургузунда ийи катап көвүдедип бээр кончуг эки арганы ажыглап алыры кымгадаа артык эвес.

Россияның Пенсия фондузунуң Тывада салбыры немелде камгаладылга дадывырларын **2010 чылдың декабрь 27-ге чедир кииреринче кыйгырып турар.**

Надежда ЭРГЕП.

Кызыгаар

ЧАҢГЫС СОРУЛГАГА ДЕМ-БИЛЕ

дүне кызыгааржылар кызы- ың ыраккы девискээринге гезин эрттирип хонуп чыт- Соок, күскү эртенгиниң 5 караңгы имирде, күрүне аарының уунче ийи авто- аның чарыштырып кел чо- н олар эскерип каан. Кы- жылар ол дугайын дежур- лдиске доп-дораан дыңнат- айгааралды уламчылаан.

йдалды өөренип көргеш, ыр бөлүк баштаан таможня акчылары кызыгааржылар- ады кызыгаар үрээшкини берип болур девискээрже дежурный килдистиң на- ги шиитпирлээн. Элээн үе де, ийи автомашина дедир аржыларның баш удур ма- ганы участок уунче халдып н. Түңнелинде, Россияның ээринче тонна ажыг эътти у-биле киирер деп турган яның үш хамаатызы тут- Чоруткан экспертиза-хы- ы республиканың хоорай гарынга садып-саарар со- иле эккел чыткан ол эъттиң ы багай, кижиниң кадыынга хоралыг деп түңнээн...

ктуң дүшкени-биле Рос- оол кызыгаарының тыва унга байдал көзүлдүр-ле лени бээр. Мооң бир ааны — оорлаан эът сай- азы. Дораан үрели берип бо бараанны соок үеде аш, узун орукту өттүр п эккээри хоойлу-дүрүм ыкчыларынга таарымчалыг турар. Шак ындыг эътти (оларның өртээн болганчок кудуладып каан болур) садыг баартыктарынга чаа, шынары эки эъттиң чанынга салыптар.

Ажык-кончаа сүрген эът садыкчылары ук бараанны чогумчалыг шыгжаарынче кичээнгей салбас. Ол ышкаш бараанның шынарын үнелээн албан турар ужурлуг сертификат оларда чок болур болгаш санитарлыг дүрүмнер барык сагыттынмайн турар. Оон аңгыда кажар, чиижең кижилер акша-хөреңги хөөдүп алыр сорулга-биле олче янзы-бүрү химиктиг бүдүмелдерни сыкыртып тургаш, эъттиң даштыкы хевирин өң киирип, болбаазырадып ап турар. Бир эвес шынары багай, дүдээнинден көгере берген ол эътти кызыгааржылар тудуп, хавырбаан болза, сөөлүнде барып республикага чеже кижиниң хоранналып болурунуң айыылы турганын ам даап бодаары безин коргунчуг.

Моолдуң болгаш Россияның хамаатыларының эът-бараанны оор езу-биле Тываже киирери хоруглуундан аңгыда, кожа күрүнелерниң девискээринче малманны кызыгаар дамчыштыр эрттирери база хоруглуг. Анаа ынчаар мында кандыг-даа коргунчуг чүве чок ышкаш, а херек кырында ындыг эвес. Моол—Россия кызыгаарларының девискээринде чамдык чурттакчыларның кем-херек үүлгедиишкиннеринге киржип турары билдингир. Оларның чамдыызы — мал ажылдыг кижилер, олар кем-херек үүлгедикчизи кижилерни боттарының малчын турлагларынга таарыштыр чажырып болур. Ук кем-херек үүлгедииниң киржикчилери мал сүрүкчүлери боол алгаш, кожазында күрүнеде дузалакчыларынга барып ужуражыр. Кем-херек үүлгедиишкиннери кызыгаар чоогунуң девискээринге мындыг хевирлиг өөскүп үнер.

Кызыгаар албан чери, Моолдуң кызыгаар таңныылы, айыыл чок чоруктуң органнарының девискээр кезектери, Тыва каайлы, ИХЯ, миграция болгаш наркохайгаарал албан черлери шупту каттыжып алгаш, хоойлу-дүрүм хажыдыкчыларынга удур «Чаңгыс демниг—2010» деп аттыг операцияны чоруткан. Ол ажылды организастаарынга кызыгаар чоогунуң девискээрлериниң тус чер ботбашкарылга органнары болгаш чурттакчы чоннуң эки тура-биле дуза чедирилгези улуг деткимчелиг болган. Күрүне кызыгаарының чурумун сагып, ооң шыңгыы хайгааралының талазы-биле идепкейлиг ажыл-херекти чорудары кем-херек үүлгедикчилериниң билдингир бөлүктерин болгаш ооң дузалакчыларының хоойлуга удур хөделиишкиннерин илередип тывары — операцияның кол сорулгазы. Азы ниитизи-биле чугаалаарга, үстүнде айыттынган албан черлериниң криминалдыг семээшкиннеринден кызыгаарны дем-биле камгалаары-дыр.

Эрткен чылын база мындыг хевирлиг «Чаагай күзел-сорук—2009» деп операцияның түңнелинде, 20 кызыгаар үрекчилерин, 320 кызыгаар болгаш эрттирилге пунктуларының чурумун үрээн 30 кижини туткан. 390 ажыг административтиг эрге-хоойлу хажыдыышкыннарынга онаашкан кеземче херектерин оттурган, ниитизи-биле 110.000 ажыг рубль түңге торгаалды онааган. Кызыгаар хайгааралының органнарын болгаш күрүне кызыгаарын таварыштыр 49.900 кижи, 9.860 автомашина эрткен. А күрүне кызыгаарының дүрүмүн үрээни дээш 5 кижини туткан. Хоойлу-дүрүмге удур садыг-саарылга талазы-биле 6 кезек ок-чепсекти, 30 чепсек аймаан хавырган.

Кылып чоруткан хемчеглерниң түңнелинде, психотроптуг болгаш наркотиктиг бүдүмелдерни хоойлуга удур садып-саарарынга хамаарыштыр 10 кем-херек үүлгедиин наркохайгаарал ажылдакчылары илереткен болгаш 870 грамм наркотиктиг бүдүмелди хавырган. Республиканың тыл кожууннарынга девискээрниң айыыл чок чоруунуң органнарының болгаш ТР-ниң ИХЯ ажылдакчылары хоойлуга удур дириг мал болгаш эът хүлээп алыр пунктуларны илерединиң талазы-биле каттышкан хемчеглерни ап чоруткан.

Кызыгаарга чоруткан ол операцияларга тус черниң чурттакчылары болгаш аймактары эки тура-биле дузалашкан. Олар кызыгаар хайгааралының 150 үнүүшкүннеринге чедиишкинниг киришкен.

Оон аңгыда, ол хемчеглерни тус черлерниң бүгү угланыышкынныг харылзааларын күштелдирери-биле база кылып чорудуп турар.

Ыңчангаш «Чаңгыс демниг-2010» деп операция чедиишкинниг эрткен.

**Елена ЛОБАНОВСКАЯ,
Тыва Республикада Кызыгаар эргелелиниң парлалга албаны.**

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың июль 27-де № 764 доктаалынга өскерилгелер киирериниң дугайында

2010 чылдың сентябрь 7 № 371 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың июль 27-де «Тыва Республиканың Хамааты байдалының актылар бижидилгезиниң эргелелиниң (Агентилелиниң) ажыл-чорудулгазының киирип турар өске орулгазындан ап турар акша-хөреңги учедунуң чурумунуң дугайында Дүрүмнү бадылаар дугайында» № 764 доктаалынга өскерилгениң эге кеззэн дараазында редакция-биле киирер:

«Россия Федерациязының Саң-хөө яамызының 2008 чылдың сентябрь 1-де «Ажыл-чорудулганың кирип турар орулгазындан ап турар акша-хөреңги-биле федералдыг бюджет организацияларының операцияларын боттандырарының Чурумунуң дугайында» № 88н дужаалынга дүүштүр болгаш чоннуң шынарлыг болгаш культурлуг хандырылгазын бедидери-биле хемчеглерни боттандырар сорулга-биле Тыва Республиканың Хамааты байдалының актылар бижидилгезиниң эргелелин (Агентилелин) хандырарынга немелде орулгалар алырынга болгаш республика бюджединиң чарыгдалдарын эвээжидири-биле Тыва Республиканың Чазааның Даргазының **доктаадыры болза:**».

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2006 чылдың май 18-те № 642 доктаалынга өскерилгелер киирериниң дугайында

2010 чылдың октябрь 1 № 388 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2006 чылдың май 18-те «Тыва Республиканың Чазааның Даргазының өөредилге адырында шаңналдарын болгаш грантыларын тургузарының дугайында» № 642 доктаалынга дараазында өскерилгелерни киирер:

1) Доктаалдың 1 пунктузунуң үшкү абзазында:

а) «чыл санында үш шаңнал» деп сөстерни «чыл санында алды шаңнал» деп сөстер-биле солуур;

б) «100» деп саннарны «50» деп саннар-биле солуур;

2) Инновациялыг өөредилге программазынче амгы үениң технологияларын болгаш төлевилелдерин идепкейлиг киирип турар республиканың өөредилге албан черлериниң тергиин педагогика ажылдакчыларынга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының шаңналдарын тыпсыр дугайында Дүрүмде:

а) 1.1 пунктуда:

«100» деп саннарны «50» деп саннар-биле солуур;

«үш» деп сөстү «алды» деп сөс-биле солуур;

б) 1.3 пунктуну күжүн чидирген деп санаар;

в) 3.1.1 пунктуда «болгаш эртемниң» деп сөстерни «, эртем болгаш аныяктар политиказы» деп сөстер-биле солуур;

г) 3.2.2 пунктуну дараазында редакция-биле киирер:

«3.2.2. Комиссия чыл санында-ла август 15-ке чедир Тыва Республиканың Чазааның Даргазынга инновациялыг өөредилге программазынче амгы үениң технологияларын болгаш төлевилелдерин идепкейлиг киирип турар республиканың өөредилге албан черлериниң тергиин педагогика ажылдакчыларынга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының шаңналдарын тыпсыр дугайында шиитпирни бадылаары-биле киирер.»;

д) 3.2.3 пунктуну дараазында редакция-биле киирер:

«3.2.3. Инновациялыг өөредилге программазынче амгы үениң технологияларын болгаш төлевилелдерин идепкейлиг киирип турар республиканың өөредилге албан черлериниң тергиин педагогика ажылдакчыларынга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының шаңналдарын тыпсырының талазы-биле конкурстуң түңнелдерин чыл санында сентябрь 1-ге чедир массалыг информация чепсектеринге парладыр.»;

е) 3.2.3 пунктуда «3.2.3. Ажыл,» деп сөстерни «3.2.4. Ажыл,» деп сөстер-биле солуур;

ж) 4.1 пунктуда «болгаш эртем» деп сөстерни «, эртем болгаш аныяктар политиказы» деп сөстер-биле солуур;

з) 4.2 пунктуну күжүн чидирген деп санаар;

3) Тыва Республиканың Чазааның Даргазының салым-чаяанныг болгаш салымныг аныяктарга болгаш школачыларга ат-сывын бижээн шаңналдарын тыпсыр дугайында Дүрүмде:

а) 1.2 пунктуну күжүн чидирген деп санаар;

б) 3.1 пунктуда:

бирги абзацта «Даргазы» деп сөстүң соонга «Тыва Республиканың Чазаа» деп сөстерни немээр;

үшкү абзацты дараазында редакция-биле киирер:

«2-ги этапты Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныятар политиказының яамызының деңнелинге эрттирер;»;

в) 4.1 пунктуда «болгаш эртем» деп сөстерни «, эртем болгаш аныяктар политиказы» деп сөстер-биле солуур;

г) 4.2 пунктуну дараазында редакция-биле киирер:

«4.2. Шаңналче кандидаттарның шилилгезиниң түңнелдери-биле комиссия шаңналдарны тыпсыр дугайында шиитпирни хүлээп алыр болгаш ону Тыва Республиканың Чазааның Даргазынга бадыладыры-биле бээр.»;

4) Тыва Республиканың Чазааның Даргазының салым-чаяанныг аныяктарга болгаш школачыларга грантылар тыпсыр дугайында Дүрүмде:

а) 1.3 пунктуну күжүн чидирген деп санаар;

б) 3 эгениң ийиги абзазын дараазында редакция-биле киирер:

«2-ги этапты Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызының деңнелинге эрттирер (февраль-май);»;

4 эгени дараазында редакция-биле киирер:

«4. Конкурстуң түңнелдери

Конкурстуң түңнелдери-биле комиссия Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантыларын тыпсыр дугайында шиитпирни хүлээп алыр болгаш ону Тыва Республиканың Чазааның Даргазынга бадыладыры-биле бээр.»;

5) Инновациялыг чурумда ажылдап турар тергиин класс (бөлүк) удуртукчуларынга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының шаңналдарын тыпсыр дугайында Дүрүмде:

а) 1.2 пунктуну күжүн чидирген деп санаар;

б) 3.2 пунктуну дараазында редакция-биле киирер:

«3.2. Ийиги этап (Тыва Республиканың тус чер чагырга черлериниң муниципалдыг тургузуглар деңнели, Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызы).

Тыва Республиканың тус чер чагыргазының муниципалдыг тургузугларның конкурс комиссиязынче киирген материалдарның сайгарылгазының чуруму, комиссияның ажылының чуруму болгаш составы Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының чогуур чагырга черлериниң удуртукчуларының дужаалы-биле бадыладыттынар.

Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының тус чер бот-башкарылга органнарының конкурс комиссиязының экспертизазының түңнелдеринге үндезилеп, конкурстуң түңнелдерин Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызынче чылдың-на май 15-ке чедир чорудар.»;

в) 4.1 пунктуда «болгаш эртем» деп сөстерни «, эртем болгаш аныяктар политиказы» деп сөстер-биле солуур;

г) 4.3. пунктуну дараазында редакция-биле киирер:

«4.3. комиссия рейтингиниң үндезининге болгаш өөредилге черлериниң хевирлери-биле квотага дүүштүр инновациялыг чурумда ажылдап турар тергиин класс (бөлүк) удуртукчуларынга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының шаңналдарын тыпсыр дугайында шиитпирни хүлээп алыр болгаш ону Тыва Республиканың Чазааның Даргазынга бадыладыры-биле бээр.»;

д) 4.5 пунктуну дараазында редакция-биле киирер:

«4.5. Инновациялыг чурумда ажылдап турар тергиин класс (бөлүк) удуртукчуларынга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының шаңналдарын тыпсыр дугайында комиссияның шиитпирин болгаш экспертизазының түңнелдерин сентябрь 1-ге чедир массалыг информация чепсектеринге парладыр.»;

6) Тыва Республиканың Чазааның Даргазының шаңналдарын болгаш грантыларын тыпсыр талазы-биле болгаш өөредилге адырында өске хемчеглерниң күрүне деткимчезин алыры-биле Тыва Республикадан кандидаттарны идип үндүрери-биле Тыва Республиканың Чазааның чанында конкурс ком[...] сиязының дугайында Дүрүмде:

а) 4 пунктуну дараазында утказыг абз[...] биле немээр:

«- федералдыг бюджеттен акша ша[...] налын алырынга тиилекчилер даңзызын т[...] гузарының дугайында комиссияның ши[...] пиринТыва Республиканың Чазаанга чүүл[...] деп көөрү-биле бээр.»;

б) 6 пунктуда:

бирги абзацта «болгаш эртем» д[...] сөстерни «, эртем болгаш аныяктар поли[...] казы» деп сөстер-биле солуур;

в) үшкү абзацта «болгаш эртем» деп сө[...] терни «, эртем болгаш аныяктар политика[...] деп сөстер-биле солуур.

2. Бо доктаалды «Тувинская правд[...] болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаан[...] Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың февраль 28-те № 294 доктаалының 5 пунктузунга өскерилгелер киирер болгаш Тыва Республиканың чамдык доктаалдарын күжүн чидирген деп санаарының дугайында

2010 чылдың сентябрь 3 № 367 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Күжүн чидирген деп санаар:

Тыва Республиканың Чазааның 2006 чылдың март 16-да «Тыва Республиканың девискээринде артынчыларны киирериниң лимидиниң дугайында» № 311 доктаалын;

Тыва Республиканың Чазааның 2006 чылдың июнь 28-те «Тыва Республиканың девискээринде суг объектилерин ажыглаарынга керээ чарып алыр дугайында» № 807 доктаалын.

2. Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың февраль 28-те «Тыва Республиканың девискээринде республика ужур-уткал[...] бойдус тураскаалдарының дугайынд[...] №294 доктаалының 5 пунктузунга өскер[...] гелерни дараазында редакция-биле киир[...]

«5. Тыва Республиканың Бойдус курл[...] вырлары болгаш экология яамызынга [...] доктаалдың 1 пунктузу-биле бадылаан да[...] зыга дүүштүр бойдус тураскаалдарын[...] камгалалын хандырар.».

3. Бо доктаалды «Тувинская правд[...] болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаан[...] Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

2009-2010 чылдарда «Тыва Республиканың уран чүүл болгаш культуразынга күрүне деткимчези» республиканың тускай сорулгалыг программазының капсырылгазынга өскерилгелер киирериниң дугайында

2010 чылдың сентябрь 3 № 365 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың 2008 чылдың октябрь 16-да № 636 доктаалы-биле бадылаан 2009-2010 чылдарда «Тыва Республиканың уран чүүл болгаш культуразынга күрүне деткимчези» республиканың тускай сору[...] галыг программазының капсырылгазын[...] дараазында өскерилгелерни киирер:

1) 4 турушту дараазында редакция-би[...] киирер:

«

4. Материал-техниктиг баазазын база технологтуг дерилгени чаартыры, муниципалдыг культура бажыңнарынга эт-херекселдер садып алыр болгаш быжыглаар талазы-биле хемчеглер	35482,2	30227,2	5255	2010 ч.	Тыва Республиканың Культура яамызы

»;

2) «Ниитизи-биле программа иштинде «Көдээ культураны сайзырадыры» программаның талазы-биле» деп турушта «49112,2» деп саннарны «35482,2» деп саннар-биле солуур, «18885» деп саннарны «5255» деп саннар-биле солуур;

3) «Тыва Республиканың уран чүүл болгаш культуразынга күрүне деткимчези» РСП талазы-биле шуптузу» деп турушта «170612,2» деп саннарны «156982,2» деп саннар-биле солуур, «18885» деп саннарны «5255» деп саннар-биле солуур;

4) «Тыва Республиканың уран чүү[...] болгаш культуразынга күрүне деткимчези[...] РСП талазы-биле ниитизи-биле» деп туруш[...] «332793,9» деп саннарны «319163,9» де[...] саннар-биле солуур, «18885» деп саннар[...] «5255» деп саннар-биле солуур.

2. Бо доктаалдың күүселдези дэ[...] хыналданы Тыва Республиканың Культур[...] болгаш туризм яамызынга дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааны[...] Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

«2011-2012 чылдарда Тыва Республиканың гуманитарлыг эртемнер адырында эртем шинчилелдеринге күрүне деткимчези» республиканың тускай сорулгалыг программазын[...] бадылаарының дугайында

2010 чылдың август 13 № 348 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. «2011-2012 чылдарда Тыва Республиканың гуманитарлыг эртемнер адырында эртем шинчилелдеринге күрүне деткимчези» республиканың тускай сорулгалыг программазын бадылаар (моон соңгаар — Программа).

2. Тыва Республиканың Экономика яамызынга, Тыва Республиканың Саң-хөө яамызынга 2011-2012 чылдарда республика бюджединиң төлевилелдерин тургузарында Программаны Тыва Республиканың чыл са[...] нында ооң акшаландырыышкын боттанды[...] рарынче аңгылаттынган хемчээлин тодара[...] дыр республиканың тускай сорулгалыг про[...] граммазының даңзызынче киирер ужурлуг[...]

3. Бо доктаалдың күүселдези дэ[...] контрольду Тыва Республиканың Чазааның[...] Аппарадының комплекстиг социал[...] экономиктиг хөгжүлде эргелелинге дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

(Уланчызы 5-9-ку арыннарда).

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың август 13-те № 348 доктаалы-биле бадылаан

«2011-2012 чылдарда Тыва Республиканың гуманитарлыг эртемнер адырында эртем шинчилелдеринге күрүне деткимчези» РЕСПУБЛИКАНЫҢ ТУСКАЙ СОРУЛГАЛЫГ ПРОГРАММАЗЫ

1-2012 чылдарда Тыва Республиканың
нитарлыг эртемнер адырында эртем
нчилелдеринге күрүне деткимчези»
еспубликаның тускай сорулгалыг
прорграммазының ПАСПОРТУ
рограмманың ады – «2011-2012 чылдар-
ыва Республиканың гуманитарлыг
нер адырында эртем шинчилелдеринге
е деткимчези» республиканың тускай
галыг программазы
рограмманы ажылдап кылыр дугайын-
итпир хүлээп алыр хүн – 2002 чылдың
25-те «Россия Федерациязының чон-
ның культурлуг салгалының (төөгүнүң
ш культураның тураскаалдары) объек-
иниң дугайында» № 73-ФХ Федерал-
оойлу, Роосия Федерациязының 1991
ың октябрь 25-те «Россия Федерация-
чоннарының дылдарының дугайында»
07-1 Хоойлузу, Тыва Республиканың
чылдың февраль 9-та «Тыва Респуб-
ың чоннарының төөгү-культура салгал-
ажыглаар болгаш камгалаар дуга-
» № 391, 2003 чылдың декабрь 31-де
Республикада дылдар дугайында»
ВХ-1 хоойлулары, улуг социал-эконо-
г, эртем-техниктиг төлевилелдер,
аммалар болгаш 2010 чылдың май 21-
номиктиг керээлерниң түңнелдеринге
еп турар экспертизаны чорудар
-биле Тыва Республиканың Чазааның
да эксперт чөвүлелиниң түңнели.
рүне чагыкчылары – Тыва Респуб-
ың Чазааның Аппарады, Тыва Респуб-
ың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар
иказының яамызы.
рүне чагыкчызы-харылзакчы – Тыва
бликаның Чазааның Аппарады.
л ажылдап кылыкчы – Тыва Респуб-
ың Чазааның чанында Тываның
итарлыг шинчилелдер институду.
рулгалары болгаш шиитпирлээр
ыглары – Тыва Республикада гумани-
г эртемнерни сайзырадыры болгаш
ири:
ва дылды сайзырадыры болгаш
ап арттырары;
спедицияларны, эртем-шинчилел
арын болгаш социологтуг шинчилел-
конференцияларны, семинарларны
ш эртем сургакчылаашкыннарны
ери болгаш организастаары;
нчилелдерниң түңнелдерин парлап
ри;
ив, музей болгаш хол-биле бижимел-
м фондуларын чаа эртем материал-
иле немээри;
эртем ажылдарын, солуннар болгаш
лдерни, фольклор материалдарын
ри болгаш белеткээри.
ула сорулгалыг айтыкчылар болгаш
үглер – Тыва дугайында кол эртем
арының санын 16 хуу көвүдедири;
ив документилериниң санын 1,5 хуу
дири;
-биле бижимелдер фондузунуң ма-
дарының санын 6 хуу көвүдедири;
льклор фондузунуң материалда-
санын 1,3 хуу көвүдедири;
ук фондузунуң материалдарының
22 хуу көвүдедири;
фондузунуң материалдарының
2 хуу көвүдедири;
ографтыг фондунуң материалда-
санын 34 хуу көвүдедири;

фонотека болгаш видеотека материалдарының санын 11 хуу көвүдедири;

ажыл чок хамаатылар бүрүткээринге 3 немелде ажылчын олуттарны тургузары;

социологтуг 4 айтырыышкынны чорудары;

Россияның болгаш чоокку даштыкының эртем-шинчилел төптери-биле кады ажылдажылга дугайында 4 чөпшээрежилгеге ат салыры.

Боттандырылганың чадалары болгаш хуусаазы – Программаны 2011 чылдың 2012 чылга чедир үе дургузунда боттандырар.

Кол хемчеглерниң даңзызы — чоннуң салгалының төөгү шинчилелдери.

Күш-ажылдың кол болгаш дузалал эртемнерни тургузары.

Акшаландырыышкынның хемчээли болгаш дөзү – Тыва Республиканың республика бюджединден Программаның акшаландырыышкыныныңниити хемчээлин 5500 муң рубль кылдыр тургузар,

ооң иштинде:

2011 чылда — 3000 муң рубль;

2012 чылда — 2500 муң рубль.

Программаның манап турар төнчү түңнелдери болгаш социал база бюджет магадылалының көргүзүглери — кол түңнелдер:

Тываның төөгү болгаш культура тураскаалдарны өөренири;

социал көргүзүглерниң баазазын тургузары, регионнар аразының болгаш чоннар аразының кады ажылдажылгазы;

архив, фольклор, хол-биле бижимелдер фондуларын болгаш археологтуг тывыштарны чаа эртем материалдары-биле немээри;

Тываның төөгүзүнүң талазы-биле билиглерни, тыва дылды, литератураны болгаш фольклорну сайзырадыры болгаш нептередири, чонну культураның үнелиг чүүлдерни хаара тудары;

күш-ажылдың, солуннарның болгаш сеткүүлдерниң кол болгаш дузалал эртемнерин тургузары;

немелде ажылчын олуттарны тургузары.

Социал-экономиктиг түңнелдер:

национал культураны салгал дамчыырыбиле хандырары, хөй янзы төөгү-культура салгалдарын камгалап арттырары;

чонну культураның үнелиг чүүлдеринче хаара тудары;

Тыва Республиканың ат-алдарын Төп Азияның көшкүн сайзыралын шинчилээр талазы-биле төптерниң бирээзи кылдыр көдүрер;

төөгүнүң болгаш культураның шимчевес тураскаалдарын арттырары-биле кризис байдалын ажып эртери;

эрткен үеге хүндүткелдиг хамаарылга, төөгү билиишкинин тургузары;

өзүп орар салгалга гуманитарлыг эртемнер адырынга янзы-бүрү амгы үениң өөренип турар методикаларын бээри.

Программаның күүселдези дээш хыналданың организация системазы — Программаның күүселдези дээш хыналданы Тыва Республиканың Чазааның Аппарадынга дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның чанында Тываның гуманитарлыг шинчилелдер институдунга Тыва Республиканың Экономика яамызы тургустунган чурум езугаар Программаның боттандырылга чорудуунуң дугайында отчетту бээр.

а Республиканың Чазааның 2007 чылдың май 14-те № 593 доктаалынга өскерилгелер кииреринин дугайында

2010 чылдың сентябрь 3 № 364 Кызыл хоорай

а Республиканың Чазааның Даргазы-
09 чылдың декабрь 7-де «2010 чылда
дараазында чылдарда Тыва Рес-
аның күрүне органнарының болгаш
ни эрге-чагырга органнарының эң
санын бадылаар дугайында» № 267
шкынынга дүүштүр Тыва Респуб-
ң Чазааның **доктаадыры болза:**
ыва Республиканың Чазааның 2007
май 14-те «Тыва Республиканың
лге, эртем болгаш аныяктар поли-
ның яамызының дугайында Дүрү-
олгаш ооң структуразын бадылаар

дугайында» № 593 доктаалынга дараазында өскерилгелерни киирер:

а) Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызының дугайында Дүрүмүнге:

6.9.8 пунктуну күжүн чидирген деп санаар;

6.9.9 пунктуну дараазында редакция-биле киирер:

«6.9.9. өөредилге албан черлериниң аттестациязын (аттестациязы Россия Федерациязының баш билир айтырыынга хамааржыр өөредилге албан черлеринден аңгыда);»;

б) Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызының структуразын дараазында редакция-биле киирер:

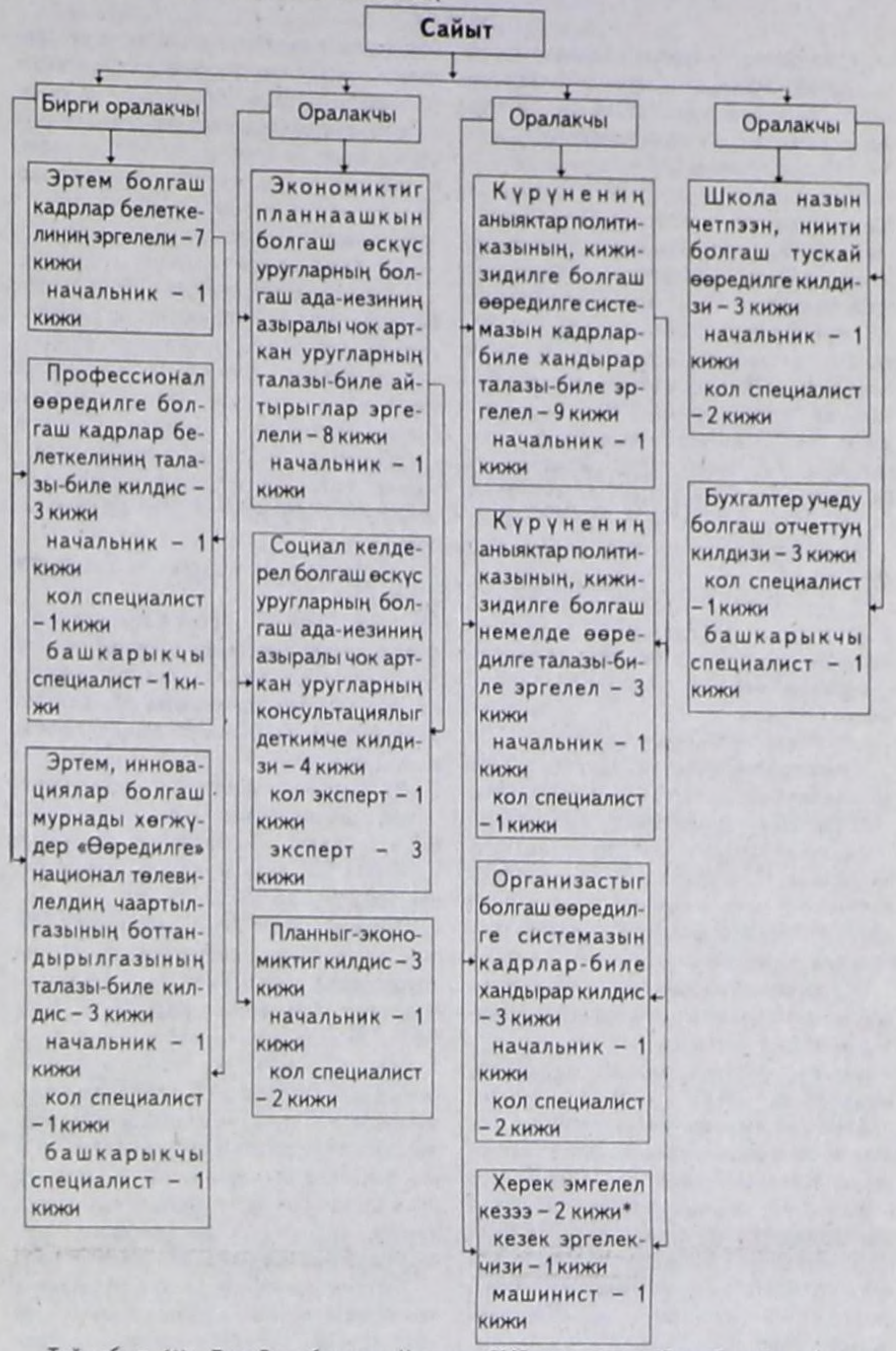

Тайылбыр. <*> – Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың июнь 27-де «Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албанының албан-дужаалдарынга хамаарышпас албан-дужаал солуп турар республиканың күрүне органнарының ажылдакчыларының күш-ажыл төлевириниң дугайында» №705 доктаалынга (Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың ноябрь 14-те № 1019 доктаалының редакциязында Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың июнь 6-да № 356 болгаш 2009 чылдың май 5-те № 187 доктаалдарның киирген өскерилгелери-биле) дүүштүр санаттынып турар күш-ажыл төлевирлиг өске ажылдакчылар.»

2. Бо доктаалдың күш кирген хүнүнден эгелээш, Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың май 28-те «Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың май 14-те «Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызының Дүрүмүнүң дугайында болгаш ооң структуразын бадылаар дугайында» № 593 доктаалынга өскерилгелер кииреринин дугайында» № 244 доктаалының күжүн чидирген деп санаар.

3. Бо доктаал 2010 чылдың январь 1-ден эгелеп тыптып келген хоойлу-дүрүм хамаарылгаларынга тараттынар.

4. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Көдээ черде чурттап-ажылдап турар бюджет адырының ажылдакчыларга коммунал ачы-дузазының талазы-биле социал деткимче хемчеглерин көргүзериниң Чурумунуң дугайында

2010 чылдың декабрь 8 № 549 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың 1995 чылдың апрель 3-те "Культура дугайында" № 261 Хоойлузунуң 52 чүүлүнүң чедиги абзазын, Тыва Республиканың 1995 чылдың июль 24-те "Өөредилге дугайында" № 336 хоойлузунуң 54 чүүлүнүң 5 пунктузунуң бешки абзазын, Тыва Республиканың Чазааның 2004 чылдың декабрь 29-та "Ветеринария дугайында" №1095 УХ-1 хоойлузунуң 13 чүүлүнүң бешки абзазын база Тыва Республиканың 2004 чылдың декабрь 29-та "Тыва Республиканың кадык камгалалының медицина болгаш фармацевтика ажылдакчыларга социал деткимчениң хемчеглериниң дугайында" № 1135 УХ-1 хоойлузунуң 3 чүүлүн боттандырар сорулга-биле көдээ черлерде бюджет адырының ажылдакчыларга социал деткимчени көргүзүп база өөредилге, кадык камгалал, культура, чоннуң социал хандырылга болгаш ветеринария албанын мергежилдиг кадрлар-биле хандырары-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Көдээ черде чурттап турар бюджет адырының ажылдакчыларга коммунал ачы-дузазының талазы-биле социал деткимче хемчеглерин көргүзериниң киирген Чурумун бадылаар.

2. Тыва Республиканың Чазааның 2005 чылдың июнь 10-да "Көдээ черде (хоорайга деңнештирген суурлардан аңгыда) чурттап-ажылдап турар бюджет адырының ажылдакчыларынга социал деткимче хемчеглерин бээриниң чурумунуң дугайында" № 727 доктаалын күжүн чидирген деп санаар.

3. Ук доктаалды "Тувинская правда" база "Шын" солуннарга парлаар.

4. Тыва Республиканың Чазааның Аппарадының комплекстиг социал-экономика хөгжүлдезиниң эргелелинге бо доктаалдың күүселдезиниң хыналдазын дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың декабрь 8-те № 549 доктаалы-биле бадылаан

Көдээ черде чурттап-ажылдап турар бюджет адырының ажылдакчыларга

коммунал ачы-дузазының талазы-биле социал деткимче хемчеглерин көргүзериниң

Чуруму

1. Көдээ черде чурттап-ажылдап турар бюджет адырының коммунал ачы-дузазының талазы-биле ажылдакчыларга социал деткимче хемчеглерин көргүзериниң Чурумун Тыва Республиканың 1995 чылдың апрель 3-те "Культура дугайында" № 261 Хоойлузунуң 52 чүүлүнүң чедиги абзазын, Тыва Республиканың 1995 чылдың июль 24-те "Өөредилге дугайында" № 336 Хоойлузунуң 54 чүүлүнүң 5 пунктузунуң бешки абзазын, Тыва Республиканың Чазааның 2004 чылдың декабрь 29-та "Ветеринария дугайында" № 1095 УХ-1 Хоойлузунуң 13 чүүлүнүң бешки абзазын база Тыва Республиканың 2004 чылдың декабрь 29-та "Тыва Республиканың кадык камгалалының медицина болгаш фармацевтика ажылдакчыларынга социал деткимчениң хемчеглериниң дугайында" № 1135 УХ-1 Хоойлузунуң 3 чүүлүнге дүүштүр бо Чурумну тодарадыр.

2. Көдээ черде чурттап-ажылдап турар бюджет адырының дараазында категорияның специалистеринге бо Чурумда тургустунганы-биле социал деткимчениң хемчеглерин көргүзер:

2.1. Өөредилге адырында:

- өөредилге ажыл-чорудулгазы-биле холбаалыг ажылды чорудуп турар удуртукчу ажылдакчылар: директорлар, директорнуң оралакчылары, начальниктер, өөредилге черлериниң база аңаа хамааржыр салбырларның эргелекчилеринге (директорнуң административтиг ажыл-агый талазы-биле оралакчыларындан аңгыда);

- педагогика ажылдакчыларынга: башкыларга, кижизидикчи башкыларга (улуг кижизидикчилерге база), узаткан хүн бөлүүнүң кижизидикчилеринге, социал педагогтарга, амыдыралдың айыыл чок чоруунуң, амыдыралдың айыыл чок чоруунуң үндезиннериниң организатор башкыларынга, улуг вожатыйларга, психолог башкыларга, организатор башкыларга, күш-ажыл талазы-биле инструкторларга, күш-культура талазы-биле инструкторларга, немелде өөредилгениң педагогтарынга, бүдүрүлге өөредилгезиниң мастерлеринге, ниити билиг школаларының (школа-интернаттар, кежээки (ээлчеглиг) школаларның база) күш-культура кижизидилгезиниң, өөредилге-консультация пунктуларының, уруглар бажыңнарының, өөредилге-бүдүрүлге комбинаттарының, профессионал училищелерниң, төптерниң удуртукчуларынга, школаларда интернаттарның кижизидикчилеринге болгаш эргелекчилеринге;

- кижизидикчилерге (улуг кижизидикчилерге база), башкыларга, логопед башкыларга, дефектолог башкыларга, психолог башкыларга, күш-культура талазы-биле инструкторларга;

- тренер башкыларга, немелде өөредилгениң башкыларынга, концертмейстерлеринге, хөгжүм удуртукчуларынга, немелде өөредилге албан черлериниң бүдүрүлге өөредилгезиниң мастерлеринге ;

- өөредилге албан черлериниң методистеринге;

- ниити өөредилге албан черлериниң (школа-интернаттарның база) библиотекарьларынга, библиотека эргелекчилеринге;

- эмчилерге болгаш ортумак эмчи ажылдакчыларынга (фельдшерлер, эмчи сестралары).

2.2. Кадык камгалал адырында:

- медицинаның бүгү мергежилдериниң эмчилеринге, ортумак эмчи персоналынга (фельдшерлер, акушерлер, эмчи сестралары, фармацевтер, диш техниктери, рентген техниктери, ортумак болгаш дээди эртемниг лаборантылар), санитар-эпидемиологтуг станцияның медицина ажылдакчылары, педагогика ажылдакчылары, психологтар болгаш кадык камгалалында ажылдап чоруур удуртукчу ажылдакчылар.

2.3. Культура адырында:

- библиотекалар, номчулга, абонентилер-биле залдарының, көдээ клубтарның, кожууннуң культура бажыңнарының эргелекчилери, культура бажыңнарының болгаш клубтарның штатта уран чүүл удуртукчулары болгаш методистери, кожууннуң культура килдистериниң библиотекарьлары, инспекторлары болгаш инструкторлары, автоклубтарның болгаш улусчу театрларның эргелекчилеринге.

2.4. Чурттакчы чоннуң социал хандырылга адырында:

- чурттакчы чоннуң социал камгалалы-биле холбаалыг ажыл-чорудулганы чорудуп турар удуртукчу ажылдакчылар, эмчилер, ортумак эмчи ажылдакчылары, социал ажыл талазы-биле специалистер, педагогика ажылдакчылары.

2.3. Ветеринария албанының адырында:

- мал эмнээшкининиң ажыл-чорудулгазы-биле холбаалыг ажылды чорудуп турар удуртукчу ажылдакчылар, мал эмчилери, ветфельдшерлер, ветсанитарлар.

3. Бо чурумнуң 2-ги пунктузунга айыттынган көдээ черлерде чурттап-ажылдап чоруур специалистер Тыва Республиканың Чазааның 2006 чылдың март 25-те "Тыва Республикада коммуналдыг ачы-дузаны ажыглааны дээш үстүкү нормативтер дугайында" № 350 доктаалы-биле бадылаан коммуналдыг ачы-дузаның ажыглаарының нормативтеринге дүүштүр одалга талазы-биле коммуналдыг ачы-дузаның база чурттаар оран-саваның шөлүнүң социал нормазынга дүүштүр чырык хандырылгазы дээш төлевирге акша-биле субсидияны алыр эргелиг.

Бо пунктуда көрдүнген социал деткимче хемчеглериниң акшаландырыышкынын Тыва Республиканың республика бюджединден саң-хөөнүң отчеттуг үезинде көрдүнгени-биле бюджет хүлээлгелериниң өйлээн түңүнге тускай сорулга-биле чорудар.

4. Бир эвес көдээ чурттакчылыг черге 10 чылдан эвээш үеде ажылдааш, пенсияже үнгеш база пенсияже үнерде бо чиигелдени ажыглап, ында ам-даа чурттап турар болза, өөредилге болгаш кадык камгалалының специалистери бо Чурумнуң 3-кү пунктузунда көрдүнгени-биле субсидияны алыр эргелиг. Тыва Республиканың көдээ чурттакчылыг черлеринче көжүп чоруткан болза, бо Чурум-биле пенсионерлерниң субсидия алыр эргези хевээр артар.

5. Бир эвес өг-бүледе ийи азы оон хөй кижи коммунал ачы-дузазы дээш социал деткимче алыр эргелиг болза, өг-бүлениң чүгле чаңгыс кежигүнүнге деткимчени бээр.

6. Бир эвес специалист кижи (өөредилге, кадык камгалалы, культура, чурттакчы чоннуң социал камгалалы, ветеринария албаны) көдээ чурттакчылыг черде ийи азы оон хөй ажылдарда ажылдап турар болза, бо Чурумга чагыртып, кол ажылдап турар ажылынга даяныр социал деткимчениң хемчеглерин бээр. Бир эвес социал деткимче алыр элээн каш үндезинниг эрге бар болза, социал деткимчени ооң шилип алганы-биле чүгле чаңгыс үндезинге даянып бээр.

Тыва Республиканың Балык ажыл-агыйының чөвүлелиниң составынче өскерилгелерни киирериниң дугайында

2010 чылдың декабрь 10 № 550 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың август 31-де № 840 доктаалы-биле бадылааны "Тыва Республиканың Балык ажыл-агыйының соведин тургузарының дугайында" Тыва Республиканың Балык ажыл-агый чөвүлелиниң составын киирген капсырылга езугаар чаа редакция-биле бижип, өскерилгени киирер.

2. 2. Ук доктаалды "Тувинская правда" база "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың декабрь 10-да № 550 доктаалынга капсырылга

Тыва Республиканың Балык ажыл-агый чөвүлелиниң СОСТАВЫ

В. И. Ендан — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы, даргазы;

А.С. Новиков — Тыва Республиканың Аңнаашкын болгаш балык-тывыжының талазы-биле күрүне комитединиң даргазы, даргазының оралакчызы;

А.Ч. Айыр-Санаа — Тожу кожуун чагыргазының даргазы (чөпшээрежилге-биле);

В.М. Еремеев — Тыва Республика талазы-биле "Енисейрыбвод" ФКА-ның сугнуң биологтуг курлавырларын катап бүдүрер болгаш балыктаарынга сонуургалдыгларның талазы-биле килдистиң начальниги (чөпшээрежилге-биле);

В.В. Заика — РЭА СС бойдус курлавырларының комплекстиг шиңгээдилгезиниң Тывада институдунуң лаборатория эргелекчизи (чөпшээрежилге-биле);

В.Д. Кара-Сал — Тыва Республиканың экология болгаш бойдус курлавырларының сайыды;

О.А. Монгуш — Сүт-Хөл кожуун чагыргазының даргазы (чөпшээрежилге-биле);

В.Ч. Ондар — Балык-тывыжының тала[...] биле федералдыг агентилелдиң Тыва Р[...]публика талазы-биле ЧТЭ-ниң сугнуң б[...]логтуг курлавырларының күрүне камгала[...] болгаш хайгааралының килдис начальн[...] (чөпшээрежилге-биле);

И.О. Сендин — Улуг-Хем кожуун чагы[...]газының даргазы (чөпшээрежилге-биле);

В.Н. Тютрин — "Тувресохотрыб[...]ловообщество" АН-ниң Правления дарга[...] (чөпшээрежилге-биле);

И.В. Чучев — Тыва Республиканың аңч[...]ларның болгаш балыкчыларның регионн[...] аразында ниитилелиниң даргазы (чөпш[...]режилге-биле).

"Тыва Республиканың Тожу кожуун" муниципалдыг районну[...] административтиг комиссиязын тургузарының дугайында

2010 чылдың декабрь 15 № 572 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың 2006 чылдың июнь 29-та "Тыва Республиканың административтиг комиссияларының дугайында" № 1885 УХ-1 Хоойлузун күүседир сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. "Тыва Республиканың Тожу кожуун" муниципалдыг районнуң Административтиг комиссиязын тургузар (моон соңгаар - Административтиг комиссия дээр).

2. Дараазында капсырылгаларны бадылаар:

Административтиг комиссияның төгерик таңмазының үлегер-хевирин;

Административтиг комиссияның сост[...]вын.

3. Тыва Республиканың Чазааның 20[...] чылдың март 13-те "Тыва Республиканың Т[...]жу кожуун" муниципалдыг районнуң адм[...]нистративтиг комиссиязын тургузарының д[...]гайында" № 131 доктаалын күжүн чидирг[...]деп санаар.

4. Бо доктаалды "Тувинская правд[...] болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Дарг[...]зының оралакчызы А. ДАМБА-ХУУРА[...]

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың декабрь 15-т[...] №572 доктаалы-биле бадылаан

«Тыва Республиканың Тожу кожуун» муниципалдыг районнуң административтиг таңмазының үлегер-хевирин бадылаар.

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың декабрь 15-т[...] №572 доктаалы-биле бадылаан

"Тыва Республиканың Тожу кожуун" муниципалдыг районнуң административтиг комиссиязының

СОСТАВЫ

Александр Андреевич Дронин — Тожу кожуун чагырга даргазының амыдырал хандырылга талазы-биле оралакчызы, даргазы (чөпшээрежилге езугаар);

Светлана Васильевна Тамдын-оол — Тожу кожуун чагырга даргазының социал политика талазы-биле оралакчызы, даргазының оралакчызы (чөпшээрежилге езугаар);

Сылдыс Монгушович Юс — Тожу кожуун чагыргазының юризи, харыысалгалыг секретары (чөпшээрежилге езугаар);

Нина Деверековна Довут — Тожу кожуун чагыргазының өг-бүле, херээженнер болгаш уруглар айтырыгларының талазы-биле башкарыкчы специализи (чөпшээрежилге езугаар);

Орлан Эрес-олович Кыргыс — муниц[...]палдыг албан чери Тожунуң төп эмнелг[...]зиниң кол эмчизи (чөпшээрежилге езугаар[...]

Дмитрий Викторович Оюн — Тож[...] кожууннуң ИХК ХАК-тың начальниги (чө[...]шээрежилге езугаар);

Наталья Николаевна Соколова — Тож[...] кожууннуң муниципалдыг өнчү-хөреңгин[...] эргелеп-башкарар талазы-биле комитетти[...] даргазы (чөпшээрежилге езугаар);

Светлана Алексеевна Хоядыр — Тож[...] кожууннуң Ий сумузу көдээ чурттакчылы[...] черниң баштыңы (чөпшээрежилге езугаар[...]

Виктор Чаш-оолович Шыырап — Тож[...] кожуун чагыргазының өөредилге эргелел[...]ниң начальниги (чөпшээрежилге езугаар).

"Тыва Республиканың Тере-Хөл кожуун" муниципалдыг районнуң Административтиг комиссиязын тургузарының дугайында

2010 чылдың декабрь 15 № 569 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың 2006 чылдың июнь 29-та "Тыва Республиканың административтиг комиссияларының дугайында" № 1885 УХ-1 Хоойлузун күүседир сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. "Тыва Республиканың Тере-Хөл кожуун" муниципалдыг районнуң административтиг комиссиязын тургузар (моон соңгаар - административтиг комиссия дээр).

2. Дараазында капсырылгаларны бадылаар:

Административтиг комиссияның төгерик таңмазының үлегер-хевирин;

Административтиг комиссияның составын.

3. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы А. ДАМБА-ХУУРАК.

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың декабрь 15-те №569 доктаалы-биле бадылаан

"Тыва Республиканың Тере-Хөл кожуун" муниципалдыг районнуң административтиг таңмазының үлегер-хевирин бадылаар.

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың декабрь 15-те №569 доктаалы-биле бадылаан

"Тыва Республиканың Тере-Хөл кожуун" муниципалдыг районнуң административтиг комиссиязының

СОСТАВЫ

Экер-оол Маринович Манчын — Тере-Хөл кожуун чагыргазының даргазы, даргазы (чөпшээрежилге езугаар);

Сайзана Анатольевна Магбын — Тере-Хөл кожууннуң Шынаа сумузунда МӨА ООШ-тың башкызы, даргазының оралакчызы (чөпшээрежилге езугаар);

Шолбан Сергеевич Баянов — Тере-Хөл кожуун чагыргазының херектер эргелекчизи, харыысалгалыг секретары (чөпшээрежилге езугаар);

Франческа Ивановна Бадыраа — Тере-Хөл кожууннуң Шынаа суму чагыргазының даргазы (чөпшээрежилге езугаар);

Лера Никитична Балган — Тере-Хөл кожууннуң Шынаа сумузунда уруглар садының эргелекчизи (чөпшээрежилге езугаар);

Айдемир Бюрбюевич Сарыглар — Тере-Хөл кожуун талазы-биле ИХК-ның участок төлээзи.

Жанна Андреевна Сурунгур — Тере-Хөл кожуунуң төп эмнелгезиниң фельдшери (чөпшээрежилге езугаар).

2011 чылда "Тыва Республиканың күш-ажыл рыногунда шкүүрлүг байдалды чавырылдырары" деп республиканың кай сорулгалыг программазын бадылаарының дугайында

2010 чылдың декабрь 8 № 547 Кызыл хоорай

ссия Федерациязының Чазааның 2009 ң декабрь 14-те "Россия Федерация- субъектилеринде күш-ажыл рыно- дүшкүүрлүг байдалды чавырылды- че угланган немелде хемчеглерни дырарынга Россия Федерациязының тилерниң бюджединге федералдыг ттен субсидияны 2010 биле 2011 чыл- бээриниң дугайында" № 1011 док- күүседири-биле Тыва Республиканың ың **доктаадыры болза:**

011 чылда "Тыва Республиканың күш- рыногунда дүшкүүрлүг байдалды лдырары" деп республиканың тускай алыг программазын бадылаар.

2011 чылда федералдыг бюджеттен ияның акша-хөреңгизи-биле Тыва Республиканың күш-ажыл рыногунда дүш-күүрлүг байдалды чавырылдырарынче угланган немелде хемчеглерни боттандыра-рының айтырыгларының талазы-биле Күш-ажыл болгаш чонну ажылга хаара тудар талазы-биле федералдыг албан-биле кады ажылдажылганы чорударынга Тыва Респуб-ликада Чонну ажылга хаара тудар агентилел күрүне албанын төлээлекчи орган кылдыр тодарадыр.

3. Ук доктаалдың күүселдезин Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы хынаар.

4. Ук доктаалды "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың декабрь 8-те № 547 доктаалы-биле бадылаан

11 чылда "Тыва Республиканың күш-ажыл рыногунда дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырары" деп РЕСПУБЛИКАНЫҢ ТУСКАЙ СОРУЛГАЛЫГ ПРОГРАММАЗЫ 11 чылда "Тыва Республиканың күш-ажыл рыногунда дүшкүүрлүг айдалды чавырылдырары" деп республиканың тускай сорулгалыг программазының

ПАСПОРТУ

ограмманың ады - 2011 чылда "Тыва ликаның күш-ажыл рыногунда дүш- г байдалды чавырылдырары" деп ликаның тускай сорулгалыг про- зы.

ограмманы ажылдап кылганының дезини - Россия Федерациязының ың 1991 чылдың апрель 19-та "Россия ациязында чонну ажылче хаара ның дугайында" № 1032-1 Хоойлузу, Федерациязының Чазааның 2009 декабрь 14-те "Россия Федерация- субъектилеринде күш-ажыл рыногун- күүрлүг байдалды чавырылдырарын- нган немелде хемчеглерни боттанды- а Россия Федерациязының субъекти- бюджединге федералдыг бюджеттен ияны 2010 биле 2011 чылдарда ың дугайында" № 1011 доктаалы.

ограмманың күрүне чагыкчызы - еспубликаның Чурттакчы чонну ажыл- а тудар күрүне албаны агентилел.

ограмманың күүселдези дээш алгалыг Тыва Республиканың күүсек- чагыргазының төлээлеттирген орга- ады - Тыва Республиканың Чурттакчы жылга хаара тудар күрүне албаны ел.

ограмманы боттандырарының хуу- — 2011 чыл (бирги чадазы - январь- йиги чадазы — июль-декабрь).

ограмманың сорулгазы — Тыва Рес- ада ажыл чок чоруктуң өзүлдезин базы база ажылдан хостаткан кижи- оциал-экономиктиг багай салдар- эвээжедириниң талазы-биле бирги ерни ап чорудары;

ырылдага таваржып, ажыл дилеп ыл чок хамаатыларның, үш харга че- г азырап олурар херээжен чоннуң га күш-ажыл рыногунда чижилгени ары;

едилге черлериниң доозукчуларын ылдың арга-дуржулгазынга өөре-

ажы-төлдүг, инвалид уругларны ки- п турар ада-иелерниң, оларның ара- жыл чок инвалид кижилерге ажылчы ны тургузары болгаш ону кадагалап рынга деткимчени бээри;

ограмманың киржикчилерин күш- хаара тударының адырын кал- ы;

убликада ажыл чоктарның санын зи.

ограмманың кол хемчеглери - ция программаларынга дүүштүр бү- ни модернизастаарын база бүдү- ырында эде тургузуушкунну органи- урар ажылдакчыларны, ажыл чок ар- барган (анаа турар, чартык хүн ажыл густунган, ажылдакчыларны ажыл- аар талазы-биле хемчеглер чорудуп олза) кижилерниң стажировказын офессионал өөредилгезин мурнады ы;

күш-ажылынче катап кээр сорулгалыг үш харга чедир уруг азырап олурар херээ-женнерге профессионал белеткелди, өске мергежилге өөредири болгаш квалифи-кациязын бедидери;

2011-2012 чылдарда кадык камгалалының модернизация программазынга дүүштүр эмчилерниң профессионал эде белеткелин чорудары;

күш-ажыл рыногунда дүшкүүрлүг бай-далдыг чурттакчылыг черлерде чурттап турар ажыл дилеп турар база ажыл чок хамаатыларга, тургузуушкун болгаш тудуг бүдүрүлгелеринде ажыл чок артар деп барган кижилерге түр болгаш хөй-нитти ажылдарын организастаары;

өөредилге черлериниң доозукчуларынга күш-ажылчы баштайгы арга-дуржулганы алыры-биле база дагдыныкчы чорукту сайзырадыры-биле стажировкаларны организастаары;

хөй ажы-төлдүг, инвалид уругларлыг ада-иелерни, ажыл чок инвалидтерни ажылче хаара тудары;

боттарының ажыл-херээн тургузуп, немелде ажылчы олуттарны тургузуп турар ажыл чок хамаатыларны деткиири;

өске-даа хемчеглер.

Программаның хемчеглериниң күүсе-дикчилери - Тыва Республиканың Чонну ажылга хаара тудар күрүне албан чери агентилел, күрүне албан черлери - Тыва Республиканың кожууннарының, Кызыл биле Ак-Довурак хоорайларның Чонну ажылга хаара тудар төптери, Тыва Республиканың өөредилге албан черлери, ажыл берик-чилери (дугуржулга-биле).

Программаның акшаландырыыш-кынының дөстери болгаш хемчээли - 2011 чылда Программаның акшаландырыышкы-нының нити хемчээли 141900,0 муң рубль, ооң иштинде:

федералдыг бюджеттен субсидия - 134805,0 муң рубль (акшаландырыышкынның нити хемчээлиниң 95 хуузу);

Тыва Республиканың бюджединиң акша-хөреңгизинден - 7095,0 муң рубль (акша-ландырыышкынның нити хемчээлиниң 5 хуузу).

Республика бюджедин көрүп тургаш, Программаның хемчеглериниң акшаланды-рыышкынын чыл санында эде тодарадыр.

Программаның сорулгазының көргүзүү - бүрүткеттинген ажыл чок кижилерниң чылда ортумак деңнелин 2010 чылда 6,5 хуу турганындан, 2011 чылда 6,4 хууга, күш-ажыл рыногунда 2010 чылда 17 кижи турганындан, 2011 чылда 16 кижи чедир кызырары.

Программаның түңнелдериниң көр-гүзүү - 3244 кижини ажылче хаара тудары, ооң иштинде:

инвестиция программаларынга дүүштүр бүдүрүлгени модернизастаарын база бүдүрүлге адырында эде тургузуушкунну организастап турар ажылдакчыларны, ажыл чок артар деп барган (анаа турар, чартык хүн ажыл хүнү тургустунган, ажылдак-чыларны ажылдан хостаар талазы-биле хемчеглер чорудуп турар болза) кижилерниң стажировказы база мурнады чорудар профессионал өөредилгезинче - 100 кижини;

күш-ажылынче катап кээр сорулгалыг үш харга чедир уруг азырап олурар херээжен-нерге профессионал белеткели болгаш квалификациязын бедидеринче - 50 кижини;

күш-ажыл рыногунда дүшкүүрлүг бай-далдыг чурттакчылыг черлерде чурттап ту-рар ажыл дилеп турар база ажыл чок хамаа-тыларга, тургузуушкун болгаш тудуг бүдү-рүлгелеринде ажыл чок артар деп барган кижилерге түр болгаш хөй-нитиниң ажыл-дарын организастаарынче - 400 кижини;

өөредилге черлериниң доозукчуларынга күш-ажылчы баштайгы арга-дуржулганы алыры-биле база дагдыныкчы чорукту сайзырадыры-биле стажировкаларны орга-низастаарынче - 700 кижини база 210 дагдыныкчыны;

хөй ажы-төлдүг, инвалид уругларлыг ада-иелерни, ажыл чок инвалидтер болур 64 кижини ажылче хаара тудары;

боттарының ажыл-херээн тургузуп, немелде ажылчы олуттарны тургузуп турар ажыл чок 1710 хамаатыларны деткиир.

Программаның күүселдезин хынаарын организастаарының системазы - Тыва Рес-публиканың Чонну ажылга хаара тудар күрүне албан чери агентилел Программаның боттаныышкынының дугайында медээни Тыва Республиканың Экономика яамызынга тургустунган чурум езугаар квартал санында бээр.

"2020 чылга чедир Тыва Республикада энергетиканың шынарын экижидери болгаш энергияны камнаары" республиканың тускай сорулгалыг программазынга өскерилгелерни кииреринің дугайында

2010 чылдың декабрь 10 № 551 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың октябрь 8-те № 392 доктаалы-биле бадылааны "2020 чылга чедир Тыва Республикада энергетиканың шынарын экижидери болгаш энергияны камнаары" деп республиканың тускай сорулгалыг программазынга киирген өскерилгелерни бадылаар.

2. Ук доктаалды "Тувинская правда" база "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың декабрь 10-да № 551 доктаалы-биле бадылаан

"2020 чылга чедир Тыва Республикада энергетиканың шынарын экижидери болгаш энергияны камнаары" республиканың тускай сорулгалыг программазынга киирген

ӨСКЕРИЛГЕЛЕР

1. Программаның паспортунда:

а) "Программаны боттандырарының хуусаазы" деп турушта "I этап - 2010-2012" деп сөстерни "I этап - 2011-2012" деп сөстер-биле солуур;

б) "Программаның акшаландырыышкынының дөстери болгаш хемчээли" турушту дараазында редакция-биле бижиир:

«

Чылдар	Чарыгдалдарның нити түңү, млн. рубль	Ооң иштинде, млн. рубль			
		федералдыг бюджет	республика бюджеди	муниципалдыг бюджет	Бюджеттен өске дөстер
Шупту	236,505	0,481	13,220	29,706	193,098
2011 ч.	69,568	0,312	8,34	0,18	60,736
2012 ч.	82,425	0,169	3,050	12,338	66,868
2013-2015 чч.	68,049	0	1,03	12,448	54,571
2016-2020 чч	16,463	0	0,8	4,74	10,923

Ээлчеглиг саң-хөө чылында бюджетти тургузуп тура, аңгы-аңгы дөстерден Программаның хемчеглериниң акшаландырыышкынының хемчээлин чылдың-на тодарадыр".

2. III кезекте "I этап - 2010-2012 чылдар" деп сөстерни "I этап - 2011-2012 чылдар" деп сөстер-биле солуур;

3. IV кезекте таблицаны дараазында редакция-биле бижиир:

"Кезектер аайы-биле программаның хемчеглериниң даңзызы

Хемчеглерниң ады	Боттандырар хуусаазы	Шупту, млн. рубль	Ооң иштинде:				Күүселде дээш харыысалга
			ФБ	РБ	МБ	ӨД	
1	2	3	4	5	6	7	8
Тыва Республикада	Ниитизи-биле	236,505	0,481	13,220	29,706	193,098	
Тыва Республиканың Социал яамызының объектилери	Шупту 2011 ч. 2012 ч. 2013-2015 чч. 2016-2020 чч.	8,97 4,09 3,05 1,03 0,8	0 0 0 0 0	8,97 4,09 3,05 1,03 0,8	0 0 0 0 0	0 0 0 0 0	ТР-ниң Өөредилге яамызы, ТР-ниң Культура, Туризм яамызы, ТР-ниң Күш-ажыл яамызы
Тыва Республиканың одалга-энергетика комплексиниң объектилери	Шупту 2011 ч. 2012 ч. 2013-2015 чч. 2016-2020 чч.	125,12 49,3 40,8 33,74 1,28	0 0 0 0 0	4,25 4,25 0 0 0	0 0 0 0 0	120,87 45,05 40,8 33,74 1,28	"Тувгаз" ААН (дугуржулга-биле), "Тываэнерго" ААН ОАО (дугуржулга-биле), "Кызылдың ЧЭТ" (дугуржулга-биле)
Чуртталга-коммунал ажыл-агыйының объектилери	Шупту 2011 ч. 2012 ч. 2013-2015 чч. 2016-2020 чч.	90,984 13,198 34,054 29,349 14,383	0 0 0 0 0	0 0 0 0 0	25,404 0 10,496 10,168 4,74	65,58 13,198 23,558 19,181 9,643	Тыва Республиканың Чуртталга-коммунал ажыл-агыйының агентилели
Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының объектилери	Шупту 2011 ч. 2012 ч. 2013-2015 чч. 2016-2020 чч.	10,95 2,668 4,352 3,93 0	0 0 0 0 0	0 0 0 0 0	4,302 0,18 1,842 2,28 0	6,648 2,488 2,51 1,65 0	Муниципалдыг тургузугларның чагыргалары (дугуржулга-биле).
Тыва Республиканың федералдыг албан черлериниң объектилери	Шупту 2011 ч. 2012 ч. 2013-2015 чч. 2016-2020 чч	0,4805 0,312 0,1685 0 0	0,4805 0,312 0,1685 0 0	0 0 0 0 0	0 0 0 0 0	0 0 0 0 0	Россияның ОБЯ-ның Тыва Республика талазы-биле КЭ, Күрүне бүрүткели, кадастр болгаш картография талазы-биле федералдыг албанның Тыва Рес-

1	2	3	4	5	6	7	8
							публикада эргелели, Күрүне статистиказының талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республикада территориалдыг органы, Роскомхайгааралдың Тыва Республика талазы-биле эргелели, Тыва Каайлы
Программа талазы-биле шупту	Шупту	236,505	0,481	13,220	29,706	193,098	
	2011 ч.	69,568	0,312	8,34	0,18	60,736	
	2012 ч.	82,425	0,169	3,050	12,338	66,868	
	2013-2015 чч.	68,049	0	1,03	12,448	54,571	
	2016-2020 чч.	16,463	0	0,8	4,74	10,923	

».

4. V кезекте таблицаны дараазында редакция-биле бижиир:

Чылдар	Чарыгдалдарның ниити түңү, млн. рубль	Ооң иштинде, млн. рубль			
		федералдыг бюджет	республика бюджеди	муниципалдыг бюджет	Бюджеттен өске дөстер
2011	69,568	0,312	8,34	0,18	60,736
2012	82,425	0,169	3,050	12,338	66,868
2013-2015	68,049	0	1,03	12,448	54,571
2016-2020	16,463		0,8	4,74	10,923
Шупту	236,505	0,481	13,220	29,706	193,098

».

5. № 1-7 капсырылгаларны дараазында редакция-биле бижиир:

"2020 чылга чедир Тыва Республикада энергетиканың шынарын экижидери болгаш энергияны камнаары" республиканың тускай сорулгалыг программазынга капсырылга № 1

Тыва Республикада энергетиканың шынарын экижидери болгаш энергияны камнаарының талазы-биле ХЕМЧЕГЛЕР

Хемчеглерниң ады	Боттандырар хуусаазы	Шупту, млн. рубль	Ооң иштинде:				Күүселде дээш харыысалга
			ФБ	РБ	МБ	ӨД	
Тыва Республикада ниитизи-биле	Ниитизи-биле	236,505	0,481	13,220	29,706	193,098	
Тыва Республиканың социал яамыларының объектилери	Шупту	8,97	0	8,97	0	0	Тыва Республиканың Өөредилге яамызы, Тыва Республиканың Культура, Туризм яамызы, Тыва Республиканың Күш-ажыл яамызы
	2011 ч.	4,09	0	4,09	0	0	
	2012 ч.	3,05	0	3,05	0	0	
	2013-2015 чч.	1,03	0	1,03	0	0	
	2016-2020 чч.	0,8	0	0,8	0	0	
Тыва Республиканың одалга-энергетика комплекизиниң объектилери	Шупту	125,12	0	4,25	0	120,87	"Тувгаз" ААН (дугуржулга-биле), "Тываэнерго" ААН (дугуржулга-биле), "Кызыл ЧЭТ" ААН (дугуржулга-биле),
	2011 ч.	49,3	0	4,25	0	45,05	
	2012 ч.	40,8	0	0	0	40,8	
	2013-2015 чч.	33,74	0	0	0	33,74	
	2016-2020 чч.	1,28	0	0	0	1,28	
Тыва Республиканың чурталга-коммунал ажыл-агыйының объектилери	Шупту	90,984	0	0	25,404	65,58	Тыва Республиканың чурталга-коммунал ажыл-агый агентилели
	2011 ч.	13,198	0	0	0	13,198	
	2012 ч.	34,054	0	0	10,496	23,558	
	2013-2015 чч.	29,349	0	0	10,168	19,181	
	2016-2020 чч.	14,383	0	0	4,74	9,643	
Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының объектилери	Шупту	10,95	0	0	4,302	6,648	муниципалдыг тургузугларның чагыргалары ААН (дугуржулга-биле),
	2011 ч.	2,668	0	0	0,18	2,488	
	2012 ч.	4,352	0	0	1,842	2,51	
	2013-2015 чч.	3,93	0	0	2,28	1,65	
	2016-2020 чч.	0	0	0	0	0	
Тыва Республиканың федералдыг албан черлериниң объектилери	Шупту	0,4805	0,4805	0	0	0	Россияның ОБЯ-ның Тыва Республика талазы-биле КЭ, Күрүне бүрүткели, катастр болгаш картография талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республикада эргелели, Күрүне статистиказының талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республикада территориалдыг органы, Роскомхайгааралдың Тыва Республика талазы-биле эргелели, Тыва Каайлы
	2011 ч.	0,312	0,312	0	0	0	
	2012 ч.	0,1685	0,1685	0	0	0	
	2013-2015 чч.	0	0	0	0	0	
	2016-2020 чч.	0	0	0	0	0	
Программа талазы-биле шупту	Шупту	236,505	0,481	13,220	29,706	193,098	
	2011 ч.	69,568	0,312	8,34	0,18	60,736	
	2012 ч.	82,425	0,169	3,050	12,338	66,868	
	2013-2015 чч.	68,049	0	1,03	12,448	54,571	
	2016-2020 чч.	16,463	0	0,8	4,74	10,923	

2011-2012 чылдарда "Тываның уруглары" республиканың тускай сорулгалыг программазын бадылаарының дугайында

2010 чылдың ноябрь 19 №516 Кызыл хоорай

Республикада чаштарның байдалын экижидер болгаш оларның комплекстиг сайзыралынга база амыдырал-чуртталгазынга таарымчалыг байдалдарны тургузар, иениң айыыл чок чоруун хандырар болгаш чаштарның кадыкшылын камгалаар сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. 2011-2012 чылдарда "Тываның уруглары" республиканың тускай сорулгалыг программазын (моон соңгаар-Программа дээр) бадылаар.

2. Тыва Республиканың Экономика яамызы, Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы 2011-2012 чылдарда Тыва Республиканың республика бюджедин хевирлеп тургузуп турар үеде Тыва Республиканың республика бюджединиң акша-хөреңгизиниң күсели-биле акшаландырар республиканың тускай сорулгалыг программаларының даңзызынга Программаны киирер, ону күүседиринге тускайлаар акша-хөреңгиниң хемчээлин чыл санында тодарадыр.

3. Бо доктаалды "Тувинская пра[...] болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

4. Бо доктаалдың күүселдез[...] контрольду Тыва Республиканың Чаза[...] Даргазының оралакчызы А.П. Дам[...] Хууракка дагзыр.

Тыва Республиканың Чазаа[...] Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың ноябрь 19 №516 доктаалы-биле бадылаттынган

2011-2012 чылдарда "Тываның уруглары" республиканың тускай сорулга[...] программазы

2011-2012 чылдарда "Тываның уруглары" республиканың тускай сорулгалыг программазының паспорту

Программаның ады — 2011-2012 чылдарда "Тываның уруглары" республиканың тускай сорулгалыг программазы

Программаны ажылдап кылырының дугайында шиитпирни хүлээп алган хүнү-2010 чылдың июль 7-де Тыва Республиканың Чазааның "2011-2012 чылдарда республиканың тускай сорулгалыг программаларының төлевилелдерин ажылдап кылырының дугайында" №169-р айтыышкыны

Программаның күрүне чагыкчылары-Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы, Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызы

Программаның күрүне чагыкчызы-координатору — Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы

Программаның кол-кол ажылдап кылыкчылары Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы, Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызы

Программаның сорулгазы болгаш кылыр чүүлдери — Программаның сорулгазы болза, амыдыралдың берге байдалдарында таварышкан чаштарның байдалын экижидери болгаш оларның комплекстиг сайзыралынга база амыдырал-чуртталгазынга таарымчалыг байдалдарны тургузары;

кылыр чүүлдери: иениң айыыл чок чоруун болгаш кадык чаштарның төрүттүнерин хандырары, чаштарның болгаш элээдилерниң кадыкшылын, ооң иштинде тергиин эки кадык чорукту камгалаары; уругларлыг өг-бүлелерниң социал чедимче чок чоруунуң профилактиказы, чаштарның эргелерин болгаш эрге-ажыктарын камгалаары

Программаның эң чугула индикаторлары болгаш көргүзүглери — чаштарның ниити санының иштинде хайгаарал чок чаштарның санын 0,31 хуу турганындан 0,22 хуу чедир кызырары, тодаргайлаарга, 327 кижи турганындан 249 кижи чедирери; назы четпээннерниң тускайжыттынган албан черлеринге социал деткимче алган чаштарның санын хайгаарал чок арткан чаштарның ниити санынга хамаарыштыр 97,3 хуу турганындан 100 хуу чедирери; Тыва Республиканың өг-бүлелериниң ниити санынга онааштыр чогумчалыг эвес өг-бүлелерниң санын 0,9 хуу кызырары; амыдыралдың берге байдалдарында таварышкан чаштарның ниити санынга күрүнениң сагыш салыышкыны негеттинип турар чаштарны кадыкшыдарының үлүүн 48,9 хуу турганындан 49,9 хуу чедир көвүдедири, азы 35000 кижи турганындан 35300 кижи чедирери; иелерниң өлүп хораар чоруун 100 муң божааннарга онааштыр 14 хуу чедир кызырары; 0 хардан 4 хар чедир чаштарның өлүп хораар чоруун шак ындыг назылыг 1000 чаш кижиге онааштыр 80,5 хуу чедир кызырары; кадыкшылы 1 бөлүктүң чаштарының (шуут кадык чаштарның) үлүүн чаштарның ниити санының 25 хуузу чедирери; 0-дан 17 хар чедир назылыг чаштарның инвалид болур чоруун 10 муң чаштарга хамаарыштыр 30 чедир кызырары

Программаны күүседириниң хуусаазы болгаш үе-чадалары — Программаны чаңгыс үе-чадада күүседир (2011-2012 чылдар)

Иштики программаларның даңзызы-"Чаштар болгаш өг-бүле", "Кадык салгал"

Программаны акшаландырарының [...]чээли болгаш дөстери —акшаландыры[...]кынның бүгү дөстериниң күсели-биле [...]грамманың ниити чарыгдалдары 428201,0 [...] рубль (2011 чылда — 42366,6 муң рубль, [...] чылда — 385834,2 муң рубль), олардан:

федералдыг бюджеттен — 47976,0 [...] рубль, ооң иштинде 2011 чылда — 23188,0 [...] рубль, 2012 чылда — 24788,0 муң ру[...] (амыдыралдың берге байдалдарында т[...]рышкан чаштарның чайгы дыштанылга[...] организастаарынга субсидиялар);

республика бюджединден — 3802[...] муң рубль, ооң иштинде 2011 чылда — 191[...] муң рубль, 2012 чылда — 361046,2 муң ру[...] ооң иштинде: капитал салыышкынн[...] 356795,0 муң рубль (2011 чылда-8468,6 [...] рубль, 2012 чылда-348326,2 муң рубль); [...] чарыгдалдар —23430 муң рубль (2011 чы[...] — 10710,0 муң рубль, 2012 чылда — 127[...] муң рубль).

Программаның хемчеглерин акшалан[...]рарын республика бюджединиң аргала[...] барымдаалап тургаш чыл санында өскер[...]

Программаны күүсеткен соонда че[...] алдынар түңнелдер болгаш социал бол[...] бюджет талазы-биле ажыктыг чоруктуң к[...]гүзүглери — "Чаштар болгаш өг-бүле" [...] иштики программаның хемчеглерин күү[...]кен соонда амыдыралдың берге байдал[...]рынга таварышкан чаштарның социал [...]далы экижиттингеннериниң санының өз[...]чедип алдынар дээрзи көрдүнүп турар, [...] чорук өг-бүлеге чогумчалыг чорукту ту[...]зарынга, хайгаарал чок чаштарның саны[...]зырарынга, назы четпээннерниң социал [...] күс чоруун болгаш херек үүлгедиптер чо[...]тарын дыка эвээжедиринге, а ол ышк[...] интеллектуалдыг болгаш чогаадыкчы аж[...] чорудулганың аңгы-аңгы талаларынга [...]лым-чаяанныг чаштарны илередип тывар[...] байдалдарны тургузары; амыдыралдың б[...]ге байдалдарында таварышкан чаштар[...] болгаш элээдилерниң кадыкшыдылгазы[...] таарымчалыг байдалдарны тургузары; ур[...]ларлыг чединмес өг-бүлелерге социал ке[...]ге үндезилеп социал дузаны көргүзер та[...]зы-биле Россия Федерациязының Кад[...] камгалал болгаш социал хөгжүлде яамы[...]ның эрттирип турар шенелдезинге киржи[...] "Кадык салгал" деп иштики программа[...] хемчеглерин күүсеткен чорук херээжен[...]ге болгаш чаштарга медицина дузазы[...] чедингирин болгаш шынарын бедидер, ие[...] болгаш чаштың албаннарынга күр[...] деткимчезин көргүзер арганы бээр.

Программаның күүселдези дээш ко[...]рольду организастаарының системазы [...] ведомстволар аразының ажылдажылгазы[...] Программаның күүселдезиниң үнелел[...] болгаш контролюн Тыва Республиканы[...] Чазаа боттандырар.

Тыва Республиканың Күш-ажыл болга[...] социал политика яамызы, Тыва Республ[...]каның Кадык камгалал яамызы Програм[...]ның күүселдезиниң чоруп турарының ду[...]йында отчеттарны чыл санында белетк[...] болгаш оларны доктааттынган чурум е[...]гаар Тыва Республиканың Экономи[...] яамызынче киирер.

"Тыва Республиканың "Тес-Хем кожууну" муниципалдыг районнуң девискээринде көдээ ажыл-агыйның ажыглал черлери категорияның чер участоктарын үлетпүр болгаш өске-даа тускай ажыглал черлериниң категориязынче шилчидериниң дугайында

2010 чылдың ноябрь 17 №505 Кызыл хоорай

"Тыва Республиканың "Тес-Хем кожууну" муниципалдыг районнуң чагыргазының дилээн болгаш көдээ ажыл-агыйның ажыглал черлери категорияның чер участоктарын үлетпүр болгаш өске-даа тускай ажыглал черлериниң категориязынче шилчидериниң дугайында материалдарны чугаалажып көргеш, Россия Федерациязының Чер кодекизиниң 8 чүүлүнүң 1 кезээн, 2004 чылдың декабрь 21-де "Черлерни болгаш чер участоктарын бир категориядан өскезин[...] шилчидериниң дугайында" №172-ФХ Феде[...]ралдыг хоойлунуң 15 чүүлүнүң 2 кезээн удур[...]тулга болдургаш, Тыва Республиканы[...] Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Каайлы пунктузундан Моолдуң Тэч[...] электри шугумун шөйерин хандырар сору[...]га-биле көдээ ажыл-агыйның ажыглал че[...]лери категорияның чер участоктарын үлетпү[...] болгаш өске-даа тускай ажыглал черлерин[...]

ориязынче дараазында чер участок-
шилчидер:
Шара-Суур деп черде, Ак-Эрик суурнуң
ын талазында 18 километринде, күрүне
аарындан 100 км-де кадастр дугаары
0000000:9 58 дөрбелчин метр чер
гун, № 1 капсырылга езугаар;
Шара-Суур деп черде, Ак-Эрик суурнуң
ын талазында 18 километринде, күрүне
аарындан 100 км-де, кадастр дугаары
301001:3 4 дөрбелчин метр чер учас-
трансформатор подстанциязы кылыр
р, № 2 капсырылга езугаар.
Бо доктаалдың хоолгазын шимчевес

хөреңгилерниң күрүне кадастрының документилеринге өскерилгелер киирер кылдыр Күрүне бүрүткелиниң, кадастрның болгаш картографияның федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле эргелелинче чорудар.

3. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

4. Бо доктаалга контрольду Тыва Республиканың Чер болгаш өнчү-хөреңги хамаарылгаларының яамызынга дагзыр.

Тыва Республиканың
Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

еспубликаның 2009 - 2010 чылдарда "Тыва Республикага ш-культураның болгаш спорттуң сайзыралы" деп тускай сорулгалыг программазынче өскерилгелер киирериниң дугайында

2010 чылдың июнь 10 № 238 Кызыл хоорай

ва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

ва Республиканың Чазааның 2008
ң октябрь 16-да № 638 доктаалы-биле
ан республиканың 2009 - 2010 чылдар-
ва Республикага күш-культураның
спорттуң сайзыралы" деп тускай со-
ыг программазынче (моон ыңай -
мма) дараазында өскерилгелерни
:
рограмманың паспортунда акшалан-
шкынның хемчээлдеринге болгаш
инге хамааржыр чүүлдерни дараа-
едакция-биле бижиир:
шаландырыышкынның хемчээлдери
дөстери -
граммaның хемчеглериниң акша-
ыышкынының нити хемчээли 388, 135
н рубль болур, ооң иштинде:
ералдыг бюджет - 177,95 миллион
оң иштинде:
9 чылда - 25,95 миллион рубль;
) чылда - 152,0 миллион рубль,
публика бюджеди - 159,176 миллион
оң иштинде:
9 чылда - 60,246 миллион рубль;
) чылда - 98,93 миллион рубль,
ципалдыг бюджет 1,009 миллион
оң иштинде:
9 чылда - 1,009 миллион рубль;
жеттен дашкаар дөстер - 50,0
н рубль, ооң иштинде:
чылда - 50,0 миллион рубль.
грамманың акшаландырыышкыны-
чээлдерин республика бюджединиң
нда хоойлу-биле тодарадыр, про-
ның хемчеглериниң даңзызын ээл-
саң-хөө чылынче Тыва Республика-

ның бюджедин тургузуп база бадылап турда чыл санында тодарадыр, республика бюджединиң арга-шинээн көрүп тургаш, Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы биле база Тыва Республиканың Экономика яамызы-биле дугуржур";

2) Программаның V кезээн дараазында редакция-биле бижиир:

"Программаның хемчеглериниң акшаландырыышкынының нити хемчээлин чогуур чылдарның өртектерин өөренип көрбүшаан 388, 135 миллион рубль болур деп доктаадыр, ооң иштинде: федералдыг бюджеттиң акша-хөреңгилери - 177,95 миллион рубль, республика бюджединиң - 159,176 миллион рубль (республиканың тускай сорулгалыг программазының акша-хөреңгилеринден - 53,816 миллион рубль, чарыгдалдарның кады акшаландырыышкынының республика фондузундан - 18,3585 миллион рубль); муниципалдыг бюджеттиң - 1,009 миллион рубль болур.

Программаның акшаландырыышкынының хемчээлдерин республика бюджединиң дугайында хоойлу-биле тодарадыр, программаның хемчеглериниң даңзызын ээлчеглиг саң-хөө чылынче Тыва Республиканың бюджедин тургузуп база бадылап турда чыл санында тодарадыр, республика бюджединиң арга-шинээн көрүп тургаш, Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы биле база Тыва Республиканың Экономика яамызы-биле дугуржур.";

3) Программаларга 1 болгаш 2 капсырылгаларны (кожуп каан) чаа редакция-биле бижиир.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың октябрь 16-да № 638 доктаалы-биле бадылаан республиканың 2009 - 2010 чылдарда "Тыва Республикага күш-культураның болгаш спорттуң сайзыралы" деп тускай сорулгалыг программазынга 1 капсырылга

бликаның 2009 - 2010 чылдарда "Тыва Республикага күш-культураның гаш спорттуң сайзыралы" деп тускай сорулгалыг программазының нге "Массалыг спорт" угланыышкынының талазы-биле федералдыг ш республика бюджеттериниң акша-хөреңгилеринден акшаландырар ужурлуг объектилерниң даңзызы

1. Өөредилге албан черлеринге массалыг спорт. Спортчу залдар

(чогуур чылдарда өртектерниң баш удур көрүүшкүнүн өөренип көрбүшаан, миллион рубльге)

ектиниң ады	Ажыглалга киирер хуусаазы	Күрүнениң капитал салыышкыны				
		ниитизи-биле	федер. бюдж.	респ. бюдж.	муниц. бюдж.	Бюджеттен дашкаар дөстер
ызыл хоорайның мак ниити билиг ынга спортзал- уу	2009 чыл	16,398	-	16,398	-	-
ываның республ- ей-интернадынга л тудуу	2009 чыл	18,308	-	18,308	-	-
ран хоорайның мак ниити билиг ынга спортзал- уу	2009 чыл	31,669	17,5	13,16	1,009	-
и түңү	2009 чылда	66,375	17,5	47,866	1,009	-
ызыл хоорайның мак ниити билиг ынга спортзал- уу	2010 чыл	36,430	17,5	18,930	-	-
и түңү	2010 чыл	36,430	17,5	18,930	-	-

урттап турар чериниң аайы-биле массалыг спорт. Спортчу залдар, төптер болгаш бассейннер

(чогуур чылдарда өртектерниң баш удур көрүүшкүнүн өөренип көрбүшаан, миллион рубльге)

Объектиниң ады	Ажыглалга киирер хуусаазы	Күрүнениң капитал салыышкыны			
		ниитизи-биле	федер. бюдж.	респ. бюдж.	Бюджеттен дашкаар дөстер
1. Кызыл хоорайга кылымал шыгыглыг футбол шөлү	2009 чыл	20,83	8,450	12,380	-
Нити түңү	**2009 чыл**	20,83	8,450	12,380	-
2. Шагаан-Арыг хоорайга эштир бассейн	2010 чыл	106,0	66,0	40,0	-
3. ТывКУ-га эштир бассейнниг күш-культура болгаш кадыкшылга комплекизи, ооң иштинде күрүнениң дээди профессионал өөредилгезини Тываның күрүне университеди өөредилге албан чериниң күш-культура болгаш кадыкшылга комплекизиниң эштир бессейнинге дериг-херексел садып алырынга	2010 чыл	140,0	60,0	30,0	50,0
4. Ак-Довурак, Шагаан-Арыг хоорайларга кылымал шывыглыг футбол шөлдери	2010 чыл	18,5	8,5	10,0	-
Нити түңү	**2010 чыл**	**264,5**	**134,5**	**80,0**	**50,0**

2011-2013 чылдарда Тыва Республиканың даштыкы экономиктиг болгаш регионнар аразының харылзааларын сайзырадыры" республиканың тускай сорулгалыг программазын бадылаарының дугайында

2010 чылдың ноябрь 19 №509 Кызыл хоорай

2009 чылдың октябрь 29-та Тыва Республиканың Чазааның "2011-2015 чылдарда Тыва Республиканың даштыкы экономиктиг болгаш регионнар аразының харылзааларын сайзырадырының концепциязын бадылаарының дугайында" №307-р айтыышкынын күүседири-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. "2011-2013 чылдарда Тыва Республиканың даштыкы экономиктиг болгаш регионнар аразының харылзааларын сайзырадыры" республиканың тускай сорулгалыг программазын (моон соңгаар-Программа дээр) бадылаар.

2. Тыва Республиканың Экономика яамызы, Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы 2011-2013 чылдарда Тыва Республиканың республика бюджедин хевирлеп тургузуп турар үеде Тыва Республиканың республика бюджединиң акша-хөреңгизиниң күсели-биле акшаландырар республиканың тускай сорулгалыг программаларының даңзызынга Программаны киирер, ону күүседиринге тускайлаар акша-хөреңгиниң хемчээлин чыл санында тодарадыр.

3. Бо доктаалдың күүселдезинге контрольду Тыва Республиканың Экономика яамызынга дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың ноябрь 19-та №509 доктаалы-биле бадылаан

"2011-2013 чылдарда Тыва Республиканың даштыкы экономиктиг болгаш регионнар аразының харылзааларын сайзырадыры" республиканың тускай сорулгалыг программазы

"2011-2013 чылдарда Тыва Республиканың даштыкы экономиктиг болгаш регионнар аразының харылзааларын сайзырадыры" республиканың тускай сорулгалыг программазының паспорту

Программаның ады--"2011-2013 чылдарда Тыва Республиканың даштыкы экономиктиг болгаш регионнар аразының харылзааларын сайзырадыры" республиканың тускай сорулгалыг программазы (моон соңгаар-Программа дээр)

Программаны ажылдап кылырының үндезини--2009 чылдың октябрь 29-та Тыва Республиканың Чазааның "2011-2015 чылдарда Тыва Республиканың даштыкы экономиктиг болгаш регионнар аразының харылзааларын сайзырадырының концепциязын бадылаарының дугайында" №307-р айтыышкыны

Программаның күрүне чагыкчылары-Тыва Республиканың Экономика яамызы, Тыва Республиканың Даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле агентилели, Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорукту сайзырадыр талазы-биле агентилели

Программаның күрүне чагыкчызы-координатору — Тыва Республиканың Экономика яамызы

Программаның кол ажылдап кылыкчылары — Тыва Республиканың Экономика яамызы, Тыва Республиканың Даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле агентилели

Программаның сорулгазы болгаш кылыр чүүлдери — программаның кол сорулгазы — Тыва Республиканың экономиказының дүрген хөгжүлдезинге даштыкы экономиктиг болгаш регионнар аразының чогумчалыг харылзааларын тургузары.

Программаның кол-кол кылыр чүүлдери: Тыва Республиканың бүдүрүлгелериниң кылып турары продукциязын дашкаар үндүр сөөртүрүн көвүдедиринге идиг бээри, мурнады кады ажылдажылга чурттарының рыноктарын шалыпкын шиңгээдип алыры; даштыкы экономиктиг ажыл-чорудулганың инфраструктуразын сайзыраңгайжыдары, ону сайзырадырынга инвестицияларны хаара тудары, даштыкы экономиктиг ажыл-чорудулганың киржикчилеринге информастыг хандырылганың сайзыраңгай системазын тургузары; даштыкы партнерлар-биле боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганы тургузары болгаш боттандырары; ада-чурттуң болгаш даштыкы капиталды хаара тудары, бизнести организастаарынга чогумчалыг девискээр кылдыр республиканың ат-алдарын тургузары; Тыва Республиканың эрге-чагырга органнарының, ажыл-херекчи кижилериниң, чурттакчы чонунуң Моолдуң кызыгаар чоогунуң аймактарының күрүне эрге-чагырга органнары-биле, ажыл-херекчи кижилери-биле болгаш чурттакчылары-биле бот-боттарынга бүзүрежилгениң байдалдарын тургузары; Россия Федерациязының субъектилери-биле регионнар аразының кады ажылдажылгазын сайзырадыры.

Программаның кол-кол индикаторлары болгаш көргүзүглери-даштыкы садыг харылзаазының өртектер талазы-биле хемчээли; үндүр садыглаашкынның өртектер талазы-биле хемчээли; киир садыглаашкынның өртектер талазы-биле хемчээли; даштыкы экономиктиг харылзааларның киржикчилериниң саны

Программаны күүседир хуусаазы-2011-2013 чылдар

Программаны акшаландырарының хемчээли болгаш дөстери-Программаны акшаландырарының ниити хемчээли 52050 муң рубль болур, ооң иштинде 2011 чылда-600 муң рубль, 2012 чылда-25850 муң рубль, 2013 чылда-25600 муң рубль.

Программаны күүсеткен соонда чедип алдынар түңнелдер — делегейниң болгаш регионнар аразының кады ажылдажылгазын чогумчалыг кылдыр тургузары, ооң иштинде харылзаа тудар черлерни калбартыры, кады ажылдажылганың чаа деңнелинче үнери; республиканың ажыл-агыйжыларының даштыкы партнерлар-биле болгаш Россия Федерациязының субъектилериниң төлээлери-биле харылзаазын калбартыры

Программаның күүселдезинге контрольду организастаар система — Программаның күүселдезинге ниити удуртулганы Программаның күрүне чагыкчы-координатору Тыва Республиканың Экономика яамызы боттандырар.

Камгалакчының хүнүн уткуштур

ХАМААТЫ ХҮЛЭЭЛГЕ

Клим Чоодуевич Чадамба Тывада камгалакчыларның эң-не хоочуну эвес-даа болза, хоочуннарының бирээзи. ОБЯ тургустунгандан бээр чаа-ла 20 чыл болуп турар, канчап ол хоочуну болду деп айтырыгны салыр кижилер тыпты бээр чадавас. Мен база ол айтырыгны Клим Чоодуевичиге салдым.

– Камгалакчыларның ачы-дузазы кезээде херек болгай. Оларның адаттынары аңгы турган азы аңгы албан чери кылдыр тургустунмаан турган. А бистиң чаңгыс чер-чурттуувус ындыг ямыны албан-езузу-биле бир дугаар тургускан кижи ол болуп турар.

Чогум мен Алма-Атага Дээди кызыгаар командылал училищезин 1960 чылда дооскан мен. Училищени дооскаш, Узбекистан, Казахстанга шериг кезээнге ажылдааш, Тывага 1969 чылда келген мен.

Ынчан Тываның профэвилелдериниң область чөвүлелиниң даргазы Тамара Чаш-ооловна Норбу туризм талазы область чөвүлелинге камгалакчылар албанын ажыткаш, мени аңаа ажылдаары-биле чалаан турган.

– Ол үеде каш кижи ачы-дуза чедирип турган силер? Кандыг хевирлиг кылдыр ажылдап турдуңар?

– Аңаа даргазы —мен, инструктор болгаш чолаачы турган. Кайы-бир черге туристер аза берген деп медээ кээр болза, туристээр маршрудунуң аайы-биле хуусаазында айыткан черге келбээн туристерге тодаргай бир черже чорупкаш, тус черниң чурттакчыларының күжү-биле дилеп-тывар камгалаар ажылдарны чорудуп турдувус.

– Кайы хире хөй туристер кээп турганыл?

– Май айдан эгелээш, октябрь айга чедир 300 ажыг бөлүк кээп турган. Оларның маршруттары суг оруу-биле, даглыг черлеп болгаш чадаг эртер оруктап дээш, аңгы-аңгы.

– Онза байдалдар тургустунуп турган бе?

– Ийе. Чылдың-на болур турган. Өөш артты эртип чыткан үш машина чиде берген-даа таварылга турган, санавиация самоледу чиде берген-даа таварылга турган. Ындыг таварылгалар тургустуна бээрге, чондаа, албан черлери-даа бо кижиниң хүлээлгези-дир, меңээ хамаарышпас деп турбас, шупту демнии-биле ажылдаар чүве болгай. Оон башка бистерде үш борбак кижиде чүү боор. Школаларда күш-культура башкыларындан шыырак кижилерни кичээлдеринден чөпшээредип алыры харын арай берге чүве, ынчалза-даа школа директорлары безин биске деткимчени берип, ол башкыларны кезек үезинде төлевирлиг кылдыр ажылындан хостап турган.

– Самолетту тыптыңар бе?

– Ийе. Үш хонгаш, тып алган бис.

– Бо амгы камгалакчылар-биле харылзааңар канчаар тургустунганыл?

– 1990 чылда Тывага Онза байдалдар талазы-биле күрүне комитеди (ГКЧС) турупкан. Ынчан камгалакчылар албанының удуртукчузу Владимир Иванович Чистяков мени чалаан турган. Аңаа 3 чыл хире ажылдадым. (Бодумнуң арга-дуржулгам-биле үлештим деп чугаалаксаан боор, ынчалза-даа ыыттавады—**автор**).

– Тываның ат-сураглыг удуртукчулары-биле ажылдап каапкан хевирлиг-дир силер. Сонуургадып көрүңерем, кымны кандыг деп үнелээр силер.

– Черле ол үениң кижилери ышкаш кижизиг кижилер каяа турар. Авам Тока дарганың өг-бүлези-биле чоок, оларның оолдарын карактажып турган мен дээр кижи. Мен оларны база таныыр турдум. Өске кижилерге дег, оолдарынга база дыка шыңгыы негелделиг турган дарга чорду.

Өөшке машина дилеп тургаш, Кужугет Сереевич-биле кады дилеп турдувус, дыка ажылгыр кижи. Ооң соонда тайгага база таварышкан бис. Көдээге өскен болгаш, ыяш чарып, хар эжип турда, шалыпкын деп чүвезин магадаан мен. Боду кара ажылды ол хире кылып шыдаар кижи бодунуң удуртулгазында кижилерден база ынчаар ажылдаарын негеп шыдаар деп көрген мен. Оглу Сергей ачазы-биле тайгалап чорда, ужуражып турган мен. Ооң аажок улуг организатор болганынга, дыка улуг ямыны тургузупканынга аажок чоргаарланыр мен. Тываның төлептиг оглу-дур. Ону кезээде деткиир ужурлуг бис. Мен ооң-биле чаңгыс мергежилдиг, чаңгыс ажыл-агыйның адырынга хамаарыжар болганымга чоргаарланып чоруур мен.

Тамара Чаш-ооловна Норбунуң удуртулгазының адаанга дыка үр ажылдаан мен. Дыка сагыш човангыр, чымчак, ол хирезинде, күштүг аажы-чаңныг кижи. Черле ол үениң удуртукчуларындан кымны-даа шимчени албас, чалгаа деп чугаалап шыдавас мен.

Ам көрүңер даан. Үжен хар четпээн чамдык аныяк кижилер иштин өстүрүп алган, кадыг ажыл кылып турар улус боор бе? Ажылының үгшиин билир улус дээрзинге чигзинер мен.

Ажы-төлүн кадыг ажылга ажылгыр болзун дээш эвес-даа болза, кадык болзун, күш-ажылдың үнезин билир болзун дээш өөредир болза эки чүве-дир ийин.

– Бир-тээ, эрткен үениң дугайында чугаалажы берген болганывыста, силерниң допчу намдарыңарны сонуургап болур бе?

– Сафьяновка деп черге төрүттүнген мен. Ол амгы Кара-Хаак суурдан ырак эвесте чер чүве.

Кызылдың ийи дугаар школазын 1956 чылда доостум. Чаңгыс-классчыларым Светлана Курбатская, К. Оргу суглар. Школага өөренип тургаш-ла, мячылыг хоккей, бут бөмбүүнге сундулуг, сонуургаар мен.

– Өөңер иштиби-биле аңаа таныжып алган силер бе?

– Ындыг боор. Ону таныыр силер бе? Лилия Кыргысовна дээр. Ам ТКУ-да башкы, биология эртемнериниң кандидады кижи. Ийи кыстыг бис. Уйнуктарывыс 3. Эң улуу Санкт-Петербургка психолог эртем чедип алгаш, ам Екатеринбургта ажылдап чоруур. Дараазындазы 10 класс, эң бичиизи 3 класс. Өгленгенивистен келир чылын мугур 50 чыл болур бис.

– Силерниң үеңерниң кижилеринден 50 чыл кады чурттап турар кижилер дыка хөй. Өг-бүле кижизидилгези дыка эки турган. Ам каш чыл болур болза, 50 чыл хамаанчок, 25 чыл кады чурттаан кижилер ховар болурундан дыка коргар мен. Ооң чылдагааны чүде деп бодаар силер?

– Бо эде тургустунуушкун дыка багай салдар чедирген. Кижилерниң медерелин бир аңдара октаптарга, аныяк улуска хамаанчок, улуг улуска дыка улуг моральдыг когаралды чедирген. Мен ССРЭ үезинде камгалакчы бооп ажылдап турумда, өрт өжүрер, бергеге таваржы берген кижилер камгалаары кижи бүрүзүнүң хамааты хүлээлгези деп көөр турган мен. 1993 чылда камгалакчы бооп ажылдап турумда, ниитилелдиң көрүжү көңгүс өске апарган боор чорду.

– Кел чыдар Тоолай чылында камгалакчы бооп чедирген буяныңар өг-бүлеңерге чүс-чүс катап эглип келзин деп күзээр-дир мен. Кел чыдар байырлалдар-биле, Клим Чоодуевич.

Клим Чоодуевич Чадамба бодунуң дугайында чугаалаарынга ынак эвес кижи болду. Тываның ырак булуңнарында эрткен чүс чылдың чеден чылдарының камгалакчыларын сактыр, кады ажылдап чорааны кижилер ам-даа бар. Олар ооң аажы-чаңын билир, мээң «ушта тыртып» алган бо интервьюмнуң хемчээли бо хире болганынга ол чөпшээрежир боор.

Айлаң ДАРЖАА чугаалашкан.

Кым-даа, чүү-да
уттундурбаа

МААДЫР АТКА ТӨЛЕПТИГЛЕРНИ ИЛЕРЕТКЕН

Улуг Тиилелгениң 65 чылында бистиң дайынч өгбелеривистиң эрткен оруун, салым-хуузун тодара дыр ажыл уламчылап келген. Тыва эки турачыла Сат Бүрзеккейни, Ховалыг Кызылды болгаш Оюн Түметейни 1944 чылдың март айда Совет Эвилелини Маадыры атче киирип турганы билдинген.

Ол чылын бистиң чаңгыс чер-чурттугларывыска чурттуң дээди шаңналын тыпсыр дугайында дилег бижикке Ровнонуң Морозов аттыг аъттыг шериг дивизиязының офицери гвардия улуг лейтенант Толстых ат салгаш, 6-гы аъттыг шериг корпузунуң килдис начальнигинче киирген. «Ровнонуң Морозов аттыг дивизияның 8-ки гвардейжи аъттыг шериглериниң немец эжелекчилерге удур тулчуушкунга онза шылгараан болгаш эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруун көргүскен офицерлериниң, сержантыларының болгаш анаа дайынчыларының аттарын «Совет Эвилелиниң Маадыры» атты тыпсыры-биле киирип тур мен» деп, ол демдеглээн. Ол даңзыда Украинаның Сурмичи хоорайны немецтерден камгалап тургаш, 1944 чылдың февраль 11-де 19 дайынчы-биле кады өлүрткен тыва 4-кү эскадроннуң пулемет взводунуң командир гвардия улуг лейтенант Сат С расович Бүрзеккейниң, стан пулемедунуң хараалдакчызы, гва дия улуг сержант Ховалыг Кыз Тульчинейниң, пулеметчик гвард анаа дайынчы Түметей Оюн До тугунуң аттары кирген.

Тыва Республиканың Чазааны Даргазы Шолбан Кара-оол Росси ның Президентизи Дмитрий Медв девче чагаа бижээш, үстүнде ада тынган эки турачыларга Совет Эв лелиниң Маадыры атты мөчээ соонда тыпсыр дугайында Ты Республиканың Чазааның эгелээ кинин деткиир талазы-биле айт рыгны шиитпирлээрин дилээн.

Ындыг уткалыг кыйгырыг Тыва Республиканың Дээди Хур лының декабрь 22-де болга сессиязынга хүлээп алган.

Бистиң корр

Суд приставтарында

ӨРЕҢ БАР БЕ?

Хоойлу езугаар суд приставтары өрелиг кижини чуртталга шөлүнге хамааржыр-хамаарышпа объектилеринче кирер эргелиг, чурттап турар черинч ооң чөпшээрели чокка, харын-даа ооң боду чо бажың ээн турда безин эжиин үреп кирер эргел деп сагындырып тур бис.

Ооң аңгыда, судтуң шиитпири езугаар, өрелиг кижи өрезин айыткан хуусаада төлевээн болза, күүсекчи суд приставы тыртып алыкчының билдириишкини езугаар азы өрелиг кижини Россия Федерациязының девискээринден үнерин түр када хоруурун дилээн билдириишкинни киирип болур.

Эрткен чылдан эгелээш, Россияның хамаатылары Россия кызыгаарын эртерде, бергедээшкиннерге таваржып эгелээн. Шөлээзиниң үезинде азы Чаа чыл байырлалы таварыштыр даштыкы чуртка дыштанып, садыгланып алыр дээн билеттерлиг улусту, төлеттинмээн өрелери дээш кызыгаарны эрттирбейн барган таварылгалар хөй. Тываның Эрзин чурттуг ийи кижи база эрткен чылдың төнчүзүнде ындыг байдалга таварышкан. Олар суд приставтарының сагындырыын херекке албайн, Хоум кредит банкызында өрезин төлевээн. Кажан олар кожазы Моолче кирип бар чорда, кызыгааржылар өрелери дээш эрттирбейн барган. Эрзинниң чурттакчылары өрезин төлээр ужурга таварышкан. Шак мындыг хемчеглер ылаңгыя хуу сайгарлыкчыларга дээштиг болуп турар. Бо чылын бир сайгарлыкчы ада ажы-төлүнге алимент төлевейн, бодунуң амыдыралын харап чоруп турда, ооң өрези 213 муң рубль чеде берген. Суд приставының эки тура-биле өрезин төлээр сагындырыы чедимче чок болган. Түңнелинде өрелиг аданы даштыкыже үнерин түр када хораан. Сайгарлыкчы ада ынд хемчегниң соонда, чыглы берге 213 муң рубль өрезиниң шуптуз дораан төлээн бооп турар.

Бо чылын ниитизи-биле 59 хамаатыга хамаарыштыр хемче лерни ап чоруткан. Ооң түңнелинд 6 млн. рубль эки тура-биле т леттинген. 2010 чылдың үш ква талының дургузунда өрелиг 1 кижиге хамаарыштыр хемчеглер алган. Оларның 8-и Ажаалг «Хоум кредит энд Финанс Банк «Россельхоз», Народный банк ларда өрелиг улус боол турар.

Тываның миграция албан че хамаатыларга даштыкы паспорт тыпсырда, Суд приставтарын федералдыг албанының Тыва Ре публикада эргелелинден ук хама тының өрези бар бе дээрзин тод раткаш, оон тыпсыр.

Кызыгаарга, аэропортка, во залга эпчок байдал тургусту келбези-биле ыңай-бээр чору дээн улус өрезин дарый төле чурттап турар чериниң аайы-би суд приставтарының килдизин баргаш, баш удур хынадып алыр сүмелеп тур бис. Чижээлээрг Кызыл хоорайның чурттакчылар Щетинкин-Кравченко, 37 «а» д гаарлыг бажыңга кээри чугул Уттуучалы азы чүве херекке алб чоруу-биле барыксааны чер барбайн, садып алган биледи хал баарга, хомуданчыг болгай.

Тыва Республикада суд приставтарының эргелелиниң парлалга албаны.

Эртем-практиктиг конференция

УЛУГ ТООЛЧУГА ТУРАСКААТКАН

**5о чылдың декабрь 10-да Мөңгүн-Тайга кожууннуң
ү Мугур-Аксы суурга Тываның улуг тоолчузу
ржак Чапаажык оглу Чанчы-Хөөнүң 115
лаанынга тураскаатклан байырлал – Тоолчунуң
ү болуп эрткен.**

ырлалга тоолчунуң уругла-
ва Республиканың Чазаанның
да Тываның гуманитарлыг
елдер институдунуң эртем
акчылары, башкылар, биб-
арьлар база улуг тоолчунуң
икчилери киришкеннер.
лалдың баштайгы кезээ
ан тоолчу — Ооржак Чан-
» деп эртем-практиктиг
енция, ийиги кезээ – мөө-
ртем-практиктиг конферен-
оолчунуң допчу намдарынга,
арынга тураскааттынган
лдерден база уругларының:
Борбакова Чанчы-Хөөевна-
ызыл хоорайдан келген)
оолчуну көрген, аңаа ужу-
кижи Намгай-оол Адыг-оол
ичиниң дыңнадыгларының
аштыр тургустунганы көрүк-
дыка солун, өөредиглиг

ем-практиктиг конферен-
упту 14 илеткелди болгаш
ыгны кылган. Чон тоолчунуң
нда хөй-ле чаа, моон мурнунда каяа-даа парлаттынмаан дыңнадыгларны магадап дыңнааннар. Тоолчу кижи шаанда хөй-ле янзы-бүрү мергежилдиң кижилерин солуп чораан, чижээлээрге, психолог (сагыш-сеткилди оожургадыр), башкы (аас чогаалды тарадып турган), психиатр, улусчу эмчи, культура ажылдакчызы дээш, оон-даа өске.

Улуг тоолчуну «Дуураан» дээрге гений дээни ол деп база Тывада делегей чергелиг үш улуг дуураан тоолчулар Чанчы-Хөө, Баазанай, Маңнай барын маңаа чон билип алган. Тоолчуларывыстың тоолдарында амыдыралга ажыктыг чагыг-сүмелерниң барын, оларны номчуп олура, билип алырывысты эртем ажылдакчызы, ТГШИ-ниң аас чогаал секторунуң эргелекчизи Маргарита Базыр-оолдуң илеткелинде чиге, дорт сөстер-биле бергени солун болган. Утка-шынары солун, шинчилелдерлиг илеткелдерни Эремаа Эрес-ооловна Өлчей (Мугур-Аксыда 2 дугаарлыг школаның өөредилге талазы-биле эргелекчизи; эртем ажылдакчылары Чечек Салчаковна Чондан, Арина Тулушовна Дугаржап, Борис Оойлуевич Казырыкпай, Рада Шагдыр-ооловна Куулар (Саглы ортумак школазының физика, информатика башкызы), Наталья Хойлак-ооловна Куулар (Мөген-Бүрен ортумак школазының тыва дыл башкызы) — оларның кылганы солун, өөредиглиг болган.

Байырлалдың ийиги кезээнге тоол ыдарынга, тоолчуга тураскааткан шүлүк чогаадылгазынга, кожамыктаарынга, тоолчунуң болгаш тыва тоолдар чуруктарынга мөөрейлер болуп эрткен. Тоол ыдарынга алды кижи сонуургалдыг киришкен. Ырлап, игилге ойнап ора, ырлап ыдарынга, анаа чугаалап ыдып турары солун-даа, катап-катап дыңнаксанчыг-даа. Бо мөөрейге бирги черге — Ангыр-оол Кан-оолович Хертек (уругларның уран чүүл школазының башкызы); ийиги черге — Кара-Кыс Сюрюновна Донгак (пенсионер, одучу); үшкү черге — Мерген Седеевич Иргит (Культура бажыңының методизи) төлептиг болганнар.

Тоолчувуска тураскааткан бот-чогаадылга мөөрейинге киржикчилер боттарының чогаатканы шүлүктерин номчааннар. Бирги черге —Жанна Молдургаевна Салчак (Мугур-Аксыда дугаары 2 ортумак школаның тыва дыл башкызы); ийиги черге —Тереза Монгеевна Донгак («Чечек» уруглар садының кижизидикчи башкызы) төлептиг болганнар.

Тыва тоолдарга шүлүк мөөрейи дыка хөй киржикчилиг болган. Олар кандыг чараш чуруктарны чонунга бараалгатпаан дээрил! Чүгле кылган, чураан материалдарындан безин олар аңгыланып, ылгалып турар: янзы-бүрү өңнүг удазыннардан, чинчилерден дааранн чурук, чүгле пластилинден чыпшырып тургаш кылган чурук, хереэжен кижиниң будуттунар чүүлдерин ажыглап тургаш чураан чурук база гуашь, краска, бөдүүн карандаш-биле чуруттунган чуруктар шупту 40 ажыг болган. Чурук мөөрейинге бирги черни — «Сайзанак» уруглар сады; ийиги черни — «Хамнаарак» уруглар сады; үшкү черни — «Чечек» уруглар садының коллективтери ээлээн.

Эң сөөлүнде эң-не солун кезээ — кожамыктар мөөрейи болган. Киржикчилер сценаже хары угда үнүп келгеш, адааннашканнар. Көрүкчүлер бир кожамык ырлаарга-ла адыш часкап, «оош» деп каап олурганнар. Мөөрейни үе-шаанда түңнеп, соксатпаан болза, хондурдаа ырлажыр турганнар боор. Кожамыктар мөөрейинге чараш үнү, утка-шынарлыг кожамыктарыбиле бирги черни Айдыс Ооржак чаалап алган. Ийиги черге — Мугур-Аксыда дугаары 2 школа; үшкү черге — «Чечек» уруглар садының коллективи төлептиг болганнар.

Байырлал дугайында бижээн чүүлүмнү түңнеп тура, мындыг чүүлдү даргаларывыстан дилээрдир мен: тыва тоолчуларывыстың тоолдарын чонга калбаа-биле тарадып, номчуур кылдыр чаа-чаа тоолдар номнарын парлап үндүрерин библиотекарьларның мурнундан дилеп ор мен.

Аас чогаалывысты сонуургавас, тоолдарывысты номчуп шээжилевес салгалдың өзүп олурары, кижи бүрүзүнүң улуг дүвүрелин оттурар болзун!

Бо байырлалды кады эрттиришкен ТГШИ-ниң эртем ажылдакчыларынга, тоолчунуң салгалдарынга, кожууннуң школаларының тыва дыл, чогаал башкыларынга Каргы сумузунуң Ооржак Чанчы-Хөө аттыг уругларның ном саңының ажылдакчылары «Шын» солун таварыштыр өөрүп четтиргенивисти илередип тур бис.

Улуг тоолчунуң 100 харлаан оюнда алганывыс чаагай атты 15 чыл дургузунда төлептиг эдилеп чор бис. ТГШИ-ниң эртем ажылдакчылары-биле ажылдың баштайгы базымнары эгелээн, моон-даа соңгаар уламчылаар дээрзинге бүзүреливис улуг.

Чанчы-Хөө тоолчувустуң
Чаагай ады делгерезин!
Чаштар ону
танызын дээш,
Чаа-чаа солун хемчеглерни
эрттирер бис!

А. Б-Б. СААЯ,
тоолчу О.Чанчы-Хөө аттыг уругларның ном саңының эргелекчизи.

Конференцияның киржикчилери.
Авторнуң тырттырган чуруу.

Конкурс

«ОЙНА, ГАРМОНЬ!»

**«Ойна, гармонь!» конкурс барык чээрби чылдар
унгаар эртип турганын сактып ор мен. Мен база
а киржип турдум. Ынчан «Огинскиниң
онезин» чаңгыс-даа частырыг чокка ойнааш,
ну магадаткан Эдуард Чистяковту, чүгле
мошка, баян эвес, а улустуң хөгжүм херекселде-
иң шуптузунга ойнаар Марк Оюнну база сактып
рдум. А ийи дугаар республика конкурузу Марк
рцынмаевичиниң ол боду дириг чорда-ла,
гежидип адын адап каан Туранның Культура
узунга болуп эрткени база таварылга эвес...**

ангы гармонистер кымна-
Григорий Яковлевич Базыр
алайым»), Борис Мон-
Сайын, Мерген-Херел Ма-
Монгуш («Чадаанамны»)
итор дуңмаларым—колле-
и-дыр. Олар бо чаа эрткен
ка база киришкен болза
ап, элекке «аъдының бажы
ргенинге хомудап, оларым-
ып каап олурдум. Ынчал-
ларның чогааткаш, чонунга
п каан чараш ырлары өлүм
уп арткан, артар-даа.
ылын юбилейи болуп турар
культуразының алдарлыг ажылдакчызы Григорий Яковлевич Базырның (60 харлаар турган) «Солдатты мана-ла, сарыым» (сөзү Каң-оол Чүлдүмнүү) ырызын гармонистер, баянистер ойнап, ыраажылар ырлажып, конкурска кириштилер. Чоргаарланып олурдум. Аялганың, шүлүктүң сорунзалыг күштүү ол хире-дир.

Бодум 45 чыл дургузунда башкылап келген үемде «Музыка-хөгжүм чаңгыс-ла борбак очулга чок делегей дылы» деп дидимичок делегей дылы» деп дидими биле сөглээн сөстеримни сактып олурдум. Үстүнде адын адаан композиторларым ону ыяк билир чордулар. Ол дээш база чоргаарланырдыр мен. Баштайгы лириктиг ырларымны сес харлыг тургаш-ла, гармошкага ойнап ора, чогааткан мен. Амгы үеде «техника чүректиг» апаргылаан аныяк оолдарның—композиторлар апаргылааннарның чогаадыкчы салым-хуузун база деңнештирип органым таварылга эвес...

70-80 чылдарда «Шынның» корреспондентизи тургаш, коллектививис бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезинге чеже-даа шаңналдыг черлерже үнген ийин. Хоочун журналист Маадыр-оол Калчанович Калчанны, скрипкага ойнаар Феоктистовту, «Коңгургайны» аянныг бадырар Салчак Көк-Каракович Самба-Лүндүптү, ыраажылар Маный Чадамбаны, Татьяна Кара-Тоннугну, баянист Виктор Кара-Салды дээш, оон-даа өскелерниң талантызын сактып, үнелеп олурдум. Олар «Шынның» ол үедеги агитбригадазының чиңгине кежигүннери, улуг агитаторлары, пропагандистери болуп артып калганнар ийин.

«Ойна, гармонь!» республика конкурузу Орус культура төвүнге декабрь 12-де болуп эрти. Гармонистерден бирги черни Анатолий Доржу, ийигизин —Василий Иргит, үшкүзүн Василий Балчыырак олар ээледи. Баянистерден Владимир Нефедов, Ажыкмаа Айыжы, Амур Хоюгбан тус-туста 1-3-кү черлерни ээлээн.

Ыры-хөгжүм ансамбльдеринден Каа-Хем (бирги), Кызыл кожууннуң Сукпак (ийиги), бичии уругларның «Шопулактар», «Суг бажы» ансамбльдер шаңналдыг черлерни алган. Хөгжүм үдекчилеринден Буян Донгак (Бии-Хем), Дандар-оол Седип (Кызыл), Людмила Түлүш (Улуг-Хем), Василий Иргит (Чөөн-Хемчик) тускай шаңналдарны алды.

Чоннуң аас чогаалын нептередип чоруур бо эрес, тура-соруктуг могаг чок кижилерге чоргаарланмас аргажок. Оларның ажыл-ижи уран чүүлдүң төөгүлүг арыннары болуп артар, чоннуң чоргааралы, ынакшылы-дыр.

Уран ырлар куттулзун-на,
Улус-чонум өөрзүн-не!

Батый КЕНЕШ,
жюри кежигүнү.

Сценада Барыын-Хемчик кожууннуң төлээлери.

Кызыл хоорай.
Авторнуң тырттырган чуруу.

Кышкы хөөннер

КЕЖИГЛЕР. КЕЖИГЛЕР

Республиканың девискээринде чурттакчы чонунуң аргыжылгазы бойдустуң байдалындан дорту-биле хамааржыр черлер эвээш эвес. Чазын, чайын оларның аргыжылгазы хемнер суунуң хемчээлинден, а кыжын оларның дожунуң кылынындан хамааржыр. Бо кыжын ол талазы-биле байдалдың дугайында медээни РФ-тиң ОБЯ-ның Тыва Республикада кол эргелелинден алдывыс.

РФ-тиң ОБЯ-ның Тыва Республикада кол эргелелиниң биче хемчээлдиг хемелер талазы-биле күрүне инспектору Анатолий Мильшинниң медээзи-биле алырга, амгы үеде республикада 6 кежиг бар. Ол дээрге Улуг-Хем кожууннуң Эйлиг-Хемде, Кызыл кожууннуң Кара-Хаакта, Каа-Хем кожууннуң Бүрен-Аксыда, Эржей биле Белбейде база Тожунуң Тоора-Хемде кежиглер. Оларның чүгле 4-түү биче хемчээлдиг хемелер талазы-биле күрүне инспекциязында бүрүткеттинген болгаш тускай чөпшээрел езугаар ажылдап турар, а арткан 2-зи, Эржей биле Белбейде — хоойлуга удур ажыглаттынып турар дээрзин ол демдеглеп турар.

Ук 6 кежиглерниң чаңгызы-даа, хемнерниң дожунуң кылыны чогуур ужурлуг хемчээлге чедир доңмааны-биле холбаштыр, бо хүнге чедир албан-езузу-биле ажыттынмаан болуп турар. Бо хүннерде ында доштуң кылынын хемчээр ажылдар чорутгунуп турар. 5 тонна чедир аар чүъктүг автотранспорт-биле аргыжар хемнерниң доштуг шывыының хемчээли 35-40 см кылын болур ужурлуг. Ол хире кылын хемчээлдиг дош шывыы туруптары билек, Тываавтоорук эргелели ук кежиглерге автотранспорт оруун ажыдып, чогуур ужурлуг орук демдектерин болгаш чурттакчы чоннуң аргыжылгазынга таарымчалыг байдалды тургузар.

Каа-Хем кожуунда чогуур ужурлуг чөпшээрел чок ажыглаттынып турар Эржей биле Белбей кежиглерин ОБЯ-ның Тыва Республикада кол эргелели, ТР-ниң биче хемчээлдиг хемелер талазы-биле инспекциязы шыңгыы хайгааралда алган болгаш ук черниң чурттакчы чонунга олап аргышпазын сүмелеп турар. База ол ышкаш амгы үеде ажыттынмаан өске-даа кежиглер таварыштыр автотранспорт-биле аргыжары айыыл-халапка чедирип болур дээрзин сагындырып турар.

Хемнер кежиглериниң албан-езузу-биле ажыттынар үези декабрь айның ийиги кезээнде тургустунар дээрзин биче хемчээлдиг хемелер талазы-биле кол инспектору А.Мильшин чугаалап турар.

Аяна БИЧЕ-ООЛ
белеткээн.

Көдээниң амыдыралы

ДЕМНИГ ИШТЕ

Тывавыстың экономиказын делегей кризизи ыйып турар берге үеде, сандаргай чоруктан уштунар аргаларны тывары—бирги чергениң айтырыы дээрзин медереп билип турар удуртукчулар, бөдүүн ишчилер Бай-Тайганың Бай-Тал сумузунда бар. Ону «демниг сааскан теве тудуп чиир» деп үлегер чугаа бадыткап турар.

Күскү сиген белеткелинче «Бай-Тал» КУБ-туң удуртукчузу Кызыл-Кат Кочал-оол, суму чагыргазының баштыңы Борбак-оол Конгар, школаның ОБЖ башкызы Константин Чыдым-оол, школа директору Каң Салчак демниг күш-биле хөй аныяктарны, өөреникчилерни олче хаара тудуп тургаш, чымыштыг ажылды үе-шаанда дооскан.

Ажыл хүнүнде Кызыл-Кат Николаевнаның кабинединден малчыннар, механиктер, садыг, культура, школа, эмнелге ажылдакчылары үзүлбес. Ооң улус-биле чугаалажып, ажылдап билири өскелерге езулуг чижек. Тудуг талазы-биле бригадир Альберт Кунгаа удуртукчунуң даалгазын ак сеткилдиг күүседип, машина, тракторлар гаражын, тараа складын эртеле септеп дооскан. Элээн хөй үлегерлиг өг-бүлелер кышка белеткелин багай эвес чоруткан.

Бирги ээлчегде, социал айтырыг—өскүс-чавыс чаштарже сагыш салыры чугула. Бо айтырыгны кичээнгейге ап, школаның аныяк директору К.К. Салчак Шивилиг аржаанынга лагерьге 75 уругну хаара тудуп, оларның чайгы дыштанылгазын эки организастаан. Лагерьге кижизидикчи башкылар А.М. Анай-оол, А.А. Дамбый, С.А. Содуна, А.Ч. Салчак олар күзелдии-биле ажылдааннар.

Бай-Тал школазының башкызы З.Х. Хертек бойдус камгалалының талазы-биле кичээлдерни чорудуп турар. Белдир аржаанынга география башкызы Любовь Херел эрткен чайын кадыын экижидип алыры-биле 20 өөреникчини дыштандырганы өөрүнчүг.

Школа директору К.К. Салчактың, Намзырай Дарыя аттыг база «Салгал» уруглар садтарының эргелекчилери Т.Б. Ламажап, Белекмаа Хертек оларның ачызында школаның кышка белеткели бүзүрелдиг болган. Ол дээрге ында өөренип турар ажы-төлге улуг өөрүшкү дээрзи чугаажок.

Бараат ДЕЛЕГ-ООЛ,
күш-ажылдың хоочуну.

• Бодалдар дизии

Кылдына берген чүүлдү дедир канчап-даа өскертип шыдавазы дег коргунчуг байдал чуртталгага белен таварышпас боор.

Джон Голсуорси.

Үндезинниг медээ-дыңнадыглар-биле ханы чепсегленген кижи черле ындыг, кая-даа, кажан-даа чедиишкиннерни чедип алыр.

Бенджамин Дизраэли.

Чалгааранчыындан аңгыда, уран чүүлдүң арткан бүгү хевирлери эки.

Вольтер.

Удурланышкак үзел-бодалды дыңнап, олче ханылап, аңаа алзы бээри — езулуг мерген угаан деп чүве ол-дур.

Б.И.Менделеев.

Пенсионерлерниң кичээнгейинге

Дыштаныр болгаш байырлал хүннеринде пенсияны канчаар үлээрил?

2011 чылдың январь 2-де алыр пенсияны Кызыл хоорайга **декабрь 27-28**-те үлээрин Пенсия фондузунуң Тывада салбыры дыңнадып тур.

Кожууннар болгаш Ак-Довурак хоорайга баш бурунгаар пенсия үлелгези Чаа чыл мурнунда болбас. Пенсияны **январь 4-тен** эгелеп график езугаар берип эгелээр.

Почта салбырлары январь 1-2 хүннеринде дыштаныр, январь 3-тен эгелеп ажылдаар. Кызыл хоорайга пенсия болгаш өске-даа социал төлелгелер график езугаар **январь 3-тен** эгелеп уламчылай бээр.

КОНКУРС ЧАРЛАП ТУР

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязы Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албанының дараазында хостуг албан-дужаалдарын ээлээриниң конкурузун (кандидаттар шилилгезин) чарлап тур:

–Тыва Республиканың Чуртталга инспекциязының, тудуг хайгааралының болгаш өртек тургузуушкунунуң албаны удуртукчузунуң;

–Тыва Республиканың Лицензия бээр болгаш ажыл чорудулганың чамдык хевирлериниң хайгааралының талазы-биле албанның удуртукчузунуң.

Квалификация талазы-биле негелделер: дээди профессионал эртем, күрүнениң дээди болгаш хамааты кол албан-дужаалдарынга ажыл стажы 5 чылдан эвээш эвес болур.

Кандидаттарның профессионал болгаш хууда шынарлары беседалажыышкын аргазы-биле үнелээр.

Киирер документилер:

конкурска киржириниң дугайында хууда билдириишкин;

холу-биле долдурган, бир фото-чурук кошкан анкета;

паспортунуң хоолгазы (паспортун боду көргүзер);

дээди профессионал эртеминиң дугайында дипломнуң хоолгазы (дипломну боду көргүзер);

күш-ажыл дептериниң хоолгазы;

кадыкшыл байдалының дугайында медицина түңнели (№001-ГС/у учет майыы);

ыяап-ла пенсия камгаладылгазының камгаладылга херечилелиниң хоолгазы;

үндүрүг органында ол кижини учетта тургусканының дугайында херечилелдиң (ИНН) хоолгазы;

шериг учедунуң документилери (шериг албан-хүлээлгелиглерге);

үндүрүг органының «Ол кижи сайгарлыкчы деп учетта чок» деп шынзылгазы;

хамаатының орулгаларының дугайында болгаш ооң хуу өнчүзү болуп турар өнчү-хөреңгизиниң дугайында декларация (2009 чылдың-биле).

Документилерни хүлээп алырының хуусаазы: 2010 чылдың декабрь 27-де, 16.00 шакка чедир. 2010 чылдың декабрь 27-де 17.00 шакта беседалажыышкын болур.

Айтырыг тургузар чер: Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, бажың 18, харылзажыр телефон: 2-12-44.

Күш чок деп санаар

Сарыг-Септиң №2 ортумак школазының 1997 чылдың июнь 20-де **Чечен-оол Топтуг-оолович САЛБЫРЫННЫҢ** адынга тывысканы А №2262771 аттестаттың читкенин барымдаалааш, ону **күш чок** деп санаар.

ДЫҢНАДЫГ

Мен, Борис Кызыл-оолович Копуш, «Кызыл тараачын» совхозтуң өнчү үлүүнүң ээлерин 2010 чылдың январь 24-те 14.00 шакта Бии-Хем кожууннуң чагыргазының бажыңының 2-ги каъдында хуралдаар залга болур хуралче чалап тур мен.

Хүн айтырыы: «Кызыл тараачын» совхозтуң көдээ ажыл-агыйга көрдүнген черлеринден чер участогун хуу дузалал ажыл-агыйын чорудары-биле Тыва Республика, Бии-Хем кожуун, Тараскыр деп адресте турар ниити шөлү 320031 дөрбелчин метр чер участогун, ооң иштинде 229956 дөрбелчин метрни мал кадарары-биле, 90075 дөрбелчин метрни тарылга кылып чорудары-биле (шөлдү чижеглеп санаан, үлеп санаан соонда тодараттынар) өнчү кылдыр, көдээ ажыл-агыйга көрдүнген черлерниң үлүглериниң күсели-биле бирги ээлчегде чер участоктарын тускайлаары-биле көрдүнген чер участогунуң өнчү үлүү болуп турар кезээн тускайлаарының дугайында.

Бо дыңнадыгга удурланыр кижи бар болза, дыңнадыгны дараазында адресче чорудар: Туран хоорай, Кочетов кудумчузу, 11, Бии-Хем кожууннуң чер, өнчү-хөреңги харылзааларының болгаш архитектура килдизи, 3-кү каът, каб.40.

ШЫН Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, редакторнуң оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail:shyntuva@mail.ru

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажыл-агыйы — 2-17-09 очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 3 ама.

Тираж 7830. Чагыг 156. Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810900000010000 ОАО НКО "Тувакредит", Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810700000000740 БИК 049304740.

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаакы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдың май 14-те эде бүрүткээн.

Херечилелдиң дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харыылаар.